

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

**ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ФІНАНСІВ І КРЕДИТУ**

**ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ГРОМАДЯН
ВІД ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ЯК МЕТОД ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ ДЕРЖАВИ**

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – перший (бакалаврський)

Виконала:

студентка 4 курсу, групи 472-3
денної форми навчання
спеціальності 072 «Фінанси, банківська
справа та страхування»

Клим Анна Тарасівна _____

Керівник:

доцент кафедри фінансів і кредиту

Бак Наталія Андріївна _____

*До захисту допущено
на засіданні кафедри
протокол № ____ від «__» травня 2025 р.
Завідувач кафедри фінансів і кредиту
_____ проф. Нікіфоров П.О.*

АНОТАЦІЯ

Клим А.М. Оподаткування доходів громадян від підприємницької діяльності як метод формування доходів держави. Рукопис. Кваліфікаційна робота на здобуття першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 072 – Фінанси, банківська справа та страхування. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці, 2025.

У кваліфікаційній роботі розкрито теоретичні аспекти доходів громадян від підприємницької діяльності, оцінено їхню фіскальну роль у формуванні бюджетів в Україні в 2020-2024 роках, з'ясовано проблеми та перспективи активізації ролі суб'єктів підприємництва у формуванні доходів держави.

Ключові слова: суб'єкт підприємницької діяльності, доходи бюджету, оподаткування, податок на доходи фізичних осіб, єдиний податок.

SUMMARY

Klym A.T. Taxation of citizens' incomes from entrepreneurial activities as a method of generating government revenues. Manuscript. Qualification work on completion of the first (bachelor) level of the higher education for the specialty 072 – Finance, banking and insurance. Yuri Fed'covich Chernivtsi National University, Chernivtsi, 2025.

The qualification work reveals the theoretical aspects of citizens' incomes from entrepreneurial activity, assesses their fiscal role in the formation of budgets in Ukraine in 2020-2024, and identifies the problems and prospects for increasing the role of business entities in the formation of state income.

Key words: business entity, budget revenues, taxation, personal income tax, single tax.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання чужих ідей, результатів і текстів наукових досліджень мають посилання на відповідне джерело.

_____ А.Т. Клим

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ГРОМАДЯН ВІД ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	7
1.1. Зміст оподаткування як методу формування доходів держави	7
1.2. Характеристика доходів громадян від підприємницької діяльності як джерела доходів держави	14
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА ФІСКАЛЬНОЇ РОЛІ ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ГРОМАДЯН ВІД ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ ЗА 2020-2024 РОКИ	22
2.1. Аналіз дохідного потенціалу загальної системи оподаткування доходів громадян від підприємницької діяльності	22
2.2. Оцінка впливу спрощеного механізму оподаткування доходів громадян від підприємницької діяльності на формування доходів бюджету	31
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ АКТИВІЗАЦІЇ РОЛІ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА У ФОРМУВАННІ ДОХОДІВ ДЕРЖАВИ	41
3.1. Фіскальний потенціал оподаткування доходів громадян від підприємницької діяльності	41
3.2. Вітчизняні можливості апробації європейського досвіду оподаткування підприємницьких доходів громадян	47
ВИСНОВКИ.....	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	61
ДОДАТКИ	68

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. В кризових умовах, насамперед у період військового конфлікту, погіршуються можливості переважної більшості економічних суб'єктів щодо формування власних доходів. Йдеться як про розміри, так і про способи, канали, інструменти акумулювання коштів суб'єктами мікро- та макроекономічного рівнів. В особливі умови при цьому потрапляє держава. Вона потребує значних додаткових обсягів фінансових ресурсів для забезпечення потреб оборони країни, підтримки внутрішньо переміщених осіб, відновлення інфраструктури та стабілізації інших соціально-економічних процесів.

За таких умов, з об'єктивних причин, можливості використання державою традиційних методів – оподаткування, кредитування, продажу частини національного багатства – різко звужуються. При цьому фінансування безпекових заходів, насамперед, утримання Збройних Сил України та інших воєнізованих формувань, допустиме тільки за рахунок внутрішнього ринку ресурсів. Оскільки національне багатство – не безмежне джерело продукування фінансових ресурсів держави, остання змушена максимально ефективно застосовувати метод оподаткування. Тому стабільність податкових надходжень державного бюджету набуває стратегічного значення.

Підприємницька діяльність та оподаткування її результатів, навіть у складних умовах, залишаються важливим джерелом фінансової підтримки для держави. Однак, зростаючі виклики, такі як зниження купівельної спроможності населення, руйнування бізнесів та економічна нестабільність, вимагають адаптації податкової системи до кризових умов. Тому наукові дослідження у сфері оподаткування доходів громадян – суб'єктів підприємницької діяльності (далі – СПД) вкрай важливі для розробки ефективних рішень, які сприятимуть, з одного боку, стабілізації економічної ситуації в державі й окремих домогосподарствах, а з іншого, - зміцненню системи публічних фінансів у довгостроковій перспективі.

Оподаткування доходів громадян, які є підприємцями, - одна з ключових складових фінансової політики будь-якої держави. Це питання набуло особливої ваги в сучасних умовах, коли країна перебуває у стані війни та зіткнулася з низкою важких економічних викликів. Вивчення механізмів оподаткування доходів громадян-СПД дозволяє не лише поліпшити ефективність функціонування податкової системи України, але й забезпечити стабільні надходження до державного бюджету, що є критично важливим у поточній ситуації.

Ступінь розробки теми дослідження. Проблематика оподаткування доходів громадян-СПД залишається актуальною практично весь час існування України як незалежної держави. Але на різних його етапах науковці більшою мірою цікавилися відмінними аспектами цієї гострої тематики: як від вагомості стимулювання розвитку підприємницької діяльності в нашій державі, зокрема й за допомогою податкових інструментів (наприклад, у працях Валігури Т., Десятнюк О., Задорожньої Л.А., Крисоватого А.І., Луніної І.О., Лютого І.О., Марченко Л., Соколовської А.М., Утрина В.), так і до особливостей впливу окремих інструментів загальної та спрощеної систем оподаткування доходів СПД (зокрема, в роботах Абрамченко Н.А., Герчаківського С.Д., Кошук Т.В., Олейнікової Л.Г., Сідляра В.В., Швабія К.І.).

Проте недостатньо різноманітними є підходи до наукового опрацювання тематики оподаткування доходів громадян – СПД у контексті саме фіскальних інтересів держави, особливо в умовах критичної невизначеності.

Тому вивчення стану формування доходів держави від оподаткування доходів громадян від підприємницької діяльності та обґрунтування на цій основі власного бачення перспектив удосконалення відповідного процесу стало **метою кваліфікаційного дослідження**.

Досягненню поставленої мети сприяло виконання наступних **завдань**:

- розкрити зміст оподаткування як методу формування доходів держави;
- охарактеризувати доходи громадян від підприємницької діяльності як джерело доходів держави;

- проаналізувати дохідний потенціал загальної системи оподаткування доходів громадян від підприємницької діяльності;
- оцінити вплив спрощеного механізму оподаткування доходів громадян від підприємницької діяльності на формування доходів бюджету;
- вивчити фіскальний потенціал оподаткування доходів громадян від підприємницької діяльності;
- з'ясувати вітчизняні можливості апробації європейського досвіду оподаткування підприємницьких доходів громадян.

Кваліфікаційне дослідження стосувалося такого **об'єкту**, як система фінансових взаємозв'язків з приводу перерозподілу вартості валового внутрішнього продукту (далі – ВВП) країни фіскальними засобами впливу на доходи громадян, які займаються підприємницькою діяльністю.

Предмет дослідження в цій роботі – це механізм формування доходів державного бюджету України від оподаткування доходів громадян – СПД.

Методологічна основа дослідження містить положення вітчизняної та зарубіжної теорії публічних фінансів, у тому числі теорії оподаткування, а також результати наукових досліджень відомих учених у царині перерозподілу доходів громадян фіскальними інструментами. Обґрунтованості положень нашого дослідження додає факт використання в роботі чинних вітчизняних законодавчих і нормативних актів, які відображають податкову політику держави.

Під час дослідження використані загальнонаукові і спеціальні *методи* (емпіричний, логічного аналізу, синтезу, групування, історичний, табличний, графічний тощо).

Інформаційна база дослідження – це статистична та аналітична інформація, оприлюднена на офіційних сайтах органів державної влади та управління (насамперед, Міністерства фінансів України, Державної казначейської служби України, Державної податкової служби України), а також на он-лайн ресурсі відкритих публічних даних Open Budget.

Структура і обсяг кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів (у тому числі шести підрозділів), висновків, списку використаних джерел (у якому 67 найменувань на шести сторінках), два додатки. Загальний обсяг роботи – 69 сторінок, у тому числі її основна частина - 60 сторінок, на яких розміщені 13 рисунків і 11 таблиць).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ГРОМАДЯН ВІД ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Зміст оподаткування як методу формування доходів держави

Усі економічні суб'єкти змушені вдаватися до різноманітних дій, щоб забезпечити своє функціонування та розвиток необхідними ресурсами. В умовах товарно-грошових відносин суттєво зростає роль фінансових ресурсів, які стають інструментом забезпечення доступу до всіх інших видів ресурсів. Іншими словами, розпорядження достатнім обсягом коштів дозволяє будь-якому суб'єкту придбати або отримати в користування матеріальні, в тому числі природні, трудові та, непрямо, часові ресурси (останнє у випадку можливості своєчасного ухвалення раціонального рішення про розміщення фінансових ресурсів). Як наслідок, сьогодні для економічних суб'єктів актуалізується завдання акумулювати ресурси саме в грошовій формі, тобто забезпечити формування їхніх доходів.

Специфіка держави як економічного суб'єкта полягає в її суспільному призначенні. З цього приводу вже кілька століть відомі науковці, починаючи з Адама Сміта, висловлюють різнополярні думки. Проте сьогодні в економічній і фінансовій теорії закріпилося розуміння тих функцій, які виконує держава в умовах ринкового господарювання, запропоноване Р.А. Масгрейвом:

«1. Надання суспільних товарів і послуг або регулювання процесу, відповідно до якого визначається склад суспільних товарів і послуг, отже – відбувається розподіл обмежених виробничих факторів (алокаційна функція, тобто вплив на розподіл обмежених народногосподарських ресурсів).

2. Коригування розподілу доходів і майна (дистрибуційна функція).

3. Підтримання високого рівня зайнятості при достатній стабільності цін (стабілізаційна функція)» [25, с. 22-23].

Виконання державою означених функцій відбувається на постійній основі, іманентно, відколи сучасна держава набула остаточного інституційного оформлення. Тобто, коли йдеться про систему фінансово-економічних взаємозв'язків, варто вести мову про конкретні органи державної влади, які наділені повноваженнями щодо виконання тих чи інших функцій. Практично це зумовлює необхідність конкретизувати потреби органів державної влади у фінансових ресурсах і, відповідно, можливості їх акумулювання згідно із загальносуспільними інтересами.

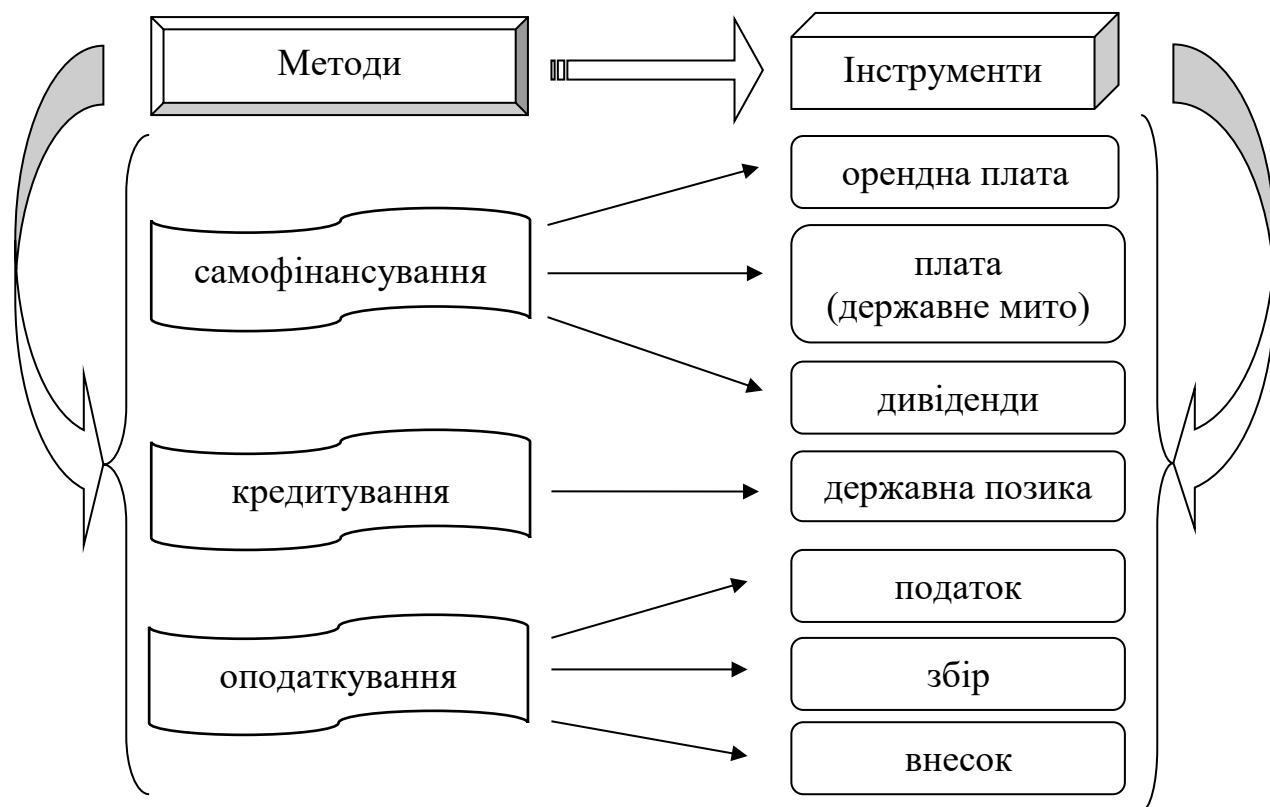
Такі можливості суттєво різняться на різних етапах розвитку держав, маючи при цьому ще й національні особливості. Проте всі вони зумовлені потенціалом, характерним для держави як суспільного інституту загалом. Цей потенціал відображений у працях вітчизняних і зарубіжних науковців і узагальнений у навчально-методичних виданнях. Традиційно всі можливості держави сформувати власні доходи виокремлюють за такими напрямками (рисунок 1.1):

1. Самофінансування. За допомогою цього методу держава отримує доходи, використовуючи майно, яким володіє або розпоряджається від імені суспільства. Практичний результат застосування цього методу включає:

- а) надходження від приватизації та оренди державного майна;
- б) дивіденди чи інші подібні виплати на інвестований державою капітал (насамперед, через функціонування державних підприємств, особливо тих, які є монополістами на ринку);
- в) отримання плати за надання уповноваженими органами влади послуг, дозволів тощо.

2. Кредитування. Цей метод дозволяє отримати в тимчасове користування кошти шляхом перерозподілу вартості як у межах фінансової системи однієї країни, так і за її межами.

3. Оподаткування. В цьому випадку держава також вдається до перерозподілу вартості, але на суттєво відмінних засадах, ніж кредитування.

Складено за [3, с. 129].

Рис. 1.1. Методи та інструменти формування доходів держави

Виявити особливості податкового методу формування доходів держави допоможе інформація, узагальнена в таблиці 1.1.

Як бачимо, кожен з неподаткових методів має індивідуальні переваги та недоліки, якщо держава вдається до них при формуванні власних доходів. Одночасно, для кожного з них характерна така перевага, як генерування доходів без необхідності підвищувати податкове навантаження на решту суспільства. Це пояснює, чому сучасні держави комбінують різні методи та інструменти при формуванні власних доходів. Як зазначили провідні українські науковці: «Співвідношення між ... джерелами [доходів держави] визначається рівнем розвитку державної і приватної власності» [ПСУ, с. 41]. В умовах, коли активно розвиваються приватна та колективна форми власності, потенціал самофінансування як методу формування доходів держави, різко зменшується: «Оскільки безпосередньо залізити в кишеню власника держава вже не може, вона повинна законодавчо регламентувати процес формування доходів бюджету.

Основним методом формування доходів держави при провідній ролі приватної і колективних форм власності є податки» [33, с. 42].

Таблиця 1.1

Порівняльна характеристика неподаткових методів формування державою доходів

Метод	Переваги	Недоліки
Самофі- нансування: приватизація та оренда державного майна	• можливість швидкого отримання коштів у бюджет • підвищення ефективності використання національних активів	• обмеженість у часі (державне майно не є невичерпним ресурсом) • ризик втрати контролю над стратегічними національними активами
Самофі- нансування: інвестування капіталу	• цілеспрямований вплив на розвиток національної економіки • дозволяє контролювати стратегічно важливі галузі	• може бути менш ефективним, ніж приватний бізнес • можливі зловживання та корупція
Самофі- нансування: надання послуг	• фінансова незалежність окремих державних установ, які надають платні послуги • додаткові кошти дозволяють підвищити якість послуг і модернізувати інфраструктуру • більш справедливий розподіл фінансового навантаження, оскільки громадяни платять тільки за ті послуги, які безпосередньо споживають	• доступність державних послуг може бути обмежена • можливість неефективного використання коштів
Кредитування	• оперативність отримання доходів • можливість довгострокового інвестування без додаткового фіскального навантаження • ефективний інструмент для подолання тимчасових бюджетних дефіцитів	• залежність від кредиторів і ризик зростання державного боргу • витрати на обслуговування боргу

Отже, метод оподаткування слід вважати пріоритетним, насамперед, коли йдеться про формування доходів держави з розвинутою економічною та політичною системами. Остання важлива, оскільки суспільство повинно дати

згоду на перерозподіл частини вартості ВВП на користь органів державної влади на безповоротній основі. Саме в цьому вбачаємо суть оподаткування. Практично ж воно проявляється як процес встановлення та стягнення обов'язкових платежів з доходів громадян і юридичних осіб на користь держави з метою забезпечення фінансування її функцій. Понад зазначене зауважимо, що стаття 67 Конституції України зобов'язала її громадян сплачувати податки і збори в установленому порядку.

Порядок розрахунку розміру податкових зобов'язань та їх виконання – це результат виконання повноважень різними органами влади. В Україні до них належать:

1. Законодавчі органи – Верховна Рада України та органи місцевого самоврядування, які приймають закони та рішення, відповідно, щодо податків.
2. Виконавчі органи – Кабінет Міністрів України та Міністерство фінансів України, які розробляють механізми адміністрування податкових платежів.
3. Контролюючі органи - Державна податкова служба України, Державна митна служба України, які здійснюють контроль за своєчасністю та повнотою виконання платниками податкових індивідуальних зобов'язань.

Метод оподаткування реалізується шляхом застосування рішень про стягнення конкретних податкових платежів, перелік яких індивідуалізовано в кожній країні при формуванні її податкової системи. У назві таких платежів при їх використанні в якості інструменту формування доходів держави на обов'язкових засадах, як правило, містяться такі терміни:

1. Збір: «обов'язковий платіж юридичної або фізичної особи за послуги, що надаються їй державними органами» [8, с. 442].
2. Відрахування: «кошти цільового призначення, які скеровуються до бюджету та державних спеціальних фондів» [8, с. 178].
3. Внесок: «гроші, що їх хтось сплачує організації, установі тощо» [8, с. 195]. Внески перераховують, як правило, на рахунки конкретних інституцій на засадах взаємовигоди, тобто їхні платники мають фінансовий або інший інтерес у виконанні таких грошових зобов'язань.

4. Плата: «відшкодування вартості одержаного або використаного» [8, с. 980] державного майна.

5. Податок: «встановлений державою обов'язковий збір із фізичних та юридичних осіб (населення, підприємств, організацій) в державні та місцеві бюджети» [8, с. 1007].

Зазначені перші три види обов'язкових платежів, які використовує держава, містять відмінності щодо своїх сутнісних ознак. Проте їм властива спільна характеристика - цільове призначення. Саме воно виявляється першим стимулом до добровільного виконання платниками податкових зобов'язань. Це полегшує для органів державної влади виконання завдання по акумулюванню доходів.

Паритетні та платні засади користування державним майном – основа застосування четвертого виду обов'язкових платежів. Економічна вигода, яку отримує платник у цьому випадку, - головна спонuka для нього дотримуватися податкового законодавства. Особливо, якщо розмір плати пропорційний вартості використання державних ресурсів і розміру прибутку, який можна на ньому отримати.

У п'ятому, найбільш розповсюдженому в оподаткуванні, терміні наголос зроблено на обов'язковому характері такого платежу. Іншими словами, йдеться про суспільний пріоритет фінансових інтересів держави. Якщо платники потребують держави із забезпечуваними нею благами та послугами, тоді вони власний обов'язок зі сплати податків виконуватимуть на добровільній основі.

Такий результат можливо отримати, якщо держава декларативно (в законодавстві) та фактично (при адмініструванні податкових платежів) зорієнтована на повноцінне розкриття переваг оподаткування як методу формування власних доходів. Їхній перелік достатньо великий. Тому насамперед виокремимо наступні характеристики:

1. Постійність і передбачуваність податкового тягаря для платників при дотриманні принципу стабільності в ході реалізації державної фіскальної

політики. Це нормалізує всю систему фінансово-господарських взаємозв'язків у рамках національної економіки.

2. Стабільність доходів держави як економічного суб'єкта, що зменшує ймовірність її неринкового втручання в економічні процеси перерозподілу вартості.

3. Податки є основним і постійним джерелом доходів держави, що забезпечує фінансування бюджетних витрат незалежно від економічних криз. Завдяки регулярним податковим надходженням органи державної влади можуть планувати довгострокові фінансові програми та соціальні ініціативи

4. Прогресивні системи оподаткування сприяють рівномірному розподілу податкового навантаження та можуть бути використані для стимулювання розвитку окремих галузей економіки.

5. Податкові пільги та знижені ставки сприяють залученню інвестицій та підтримці малого та середнього бізнесу.

6. Оподаткування дозволяє забезпечити перерозподіл доходів через соціальні програми та державну підтримку малозабезпечених верств населення.

7. Прогресивні податкові системи сприяють зменшенню соціальної нерівності, оскільки багатші платять більший відсоток своїх доходів.

8. Податки можуть бути інструментом стримування інфляційних процесів, оскільки вилучення частини доходів з економіки зменшує загальний рівень грошової маси. Це допомагає підтримувати фінансову стабільність країни та контроль за цінами.

9. Оподаткування дає державі змогу контролювати економічні процеси, регулюючи масштаби, напрямки господарської діяльності, а також розподіл ресурсів у суспільстві.

Саме такі переваги методу оподаткування, на нашу думку, пояснюють надзвичайно широке його застосування сучасними урядами, особливо в тих країнах, де встановлені та жорстко дотримуються правила фінансової взаємодії різних економічних суб'єктів, зокрема й податкове законодавство.

Проте будь-яке законодавство – це продукт діяльності уповноважених суспільством громадян. Відповідно, такий продукт не завжди досконалий. У країнах з низькою інституційною спроможністю досить часто якість законодавчих актів, а також практика їх дотримання чи виконання характеризується негативно. Це пояснює, чому метод оподаткування не можна вважати ідеальним при формуванні доходів держави. Так, йому не властиві переваги інших методів, які наведені в табл. 1.1. Крім того, очевидно, що будь-яке примусове вилучення доходів на користь іншої особи (в нашому випадку – держави) сприймається негативно, тому передбачає протидію з боку платника. Тому життєво важливим завданням для органів державної влади залишається розробка та реалізація податкової політики з дотриманням принципів, напрацьованих фінансовою теорією і доведених успішною практикою.

Серед таких принципів виокремимо рівнонапруженість - «зобов’язання перед бюджетом установлюються для всіх платників згідно з їхніми можливостями і результатами діяльності» [33, с. 50]. Його практичне застосування можливе тільки при повноцінному розумінні особливостей процесу життєдіяльності платників податків, зокрема й тих, хто займається підприємницькою діяльністю.

1.2. Характеристика доходів громадян від підприємницької діяльності як джерела доходів держави

Використовуючи метод оподаткування, держава визначає потенційно можливу базу для формування власних доходів. Традиційно ця база зорієнтована на майнові активи, доходи та витрати економічних суб’єктів. Проте, як зазначає Швабій К.І.: «Дохід є однією з центральних величин у теорії оподаткування та податковому законодавстві. Оскільки в ринковій економіці будь-яку економічну одиницю можна подати у вартісному вигляді, а також у формі еквівалента грошового потоку або запасу багатства, то дохід виступає одним з основних об’єктів оподаткування» [61, с. 34]. Податкові системи сучасних країн

обов'язково містять податки, об'єкт яких – доходи громадян і суб'єктів господарювання. В результаті це дозволяє сформувати вагому частку податкових надходжень бюджетів їхніх країн [65].

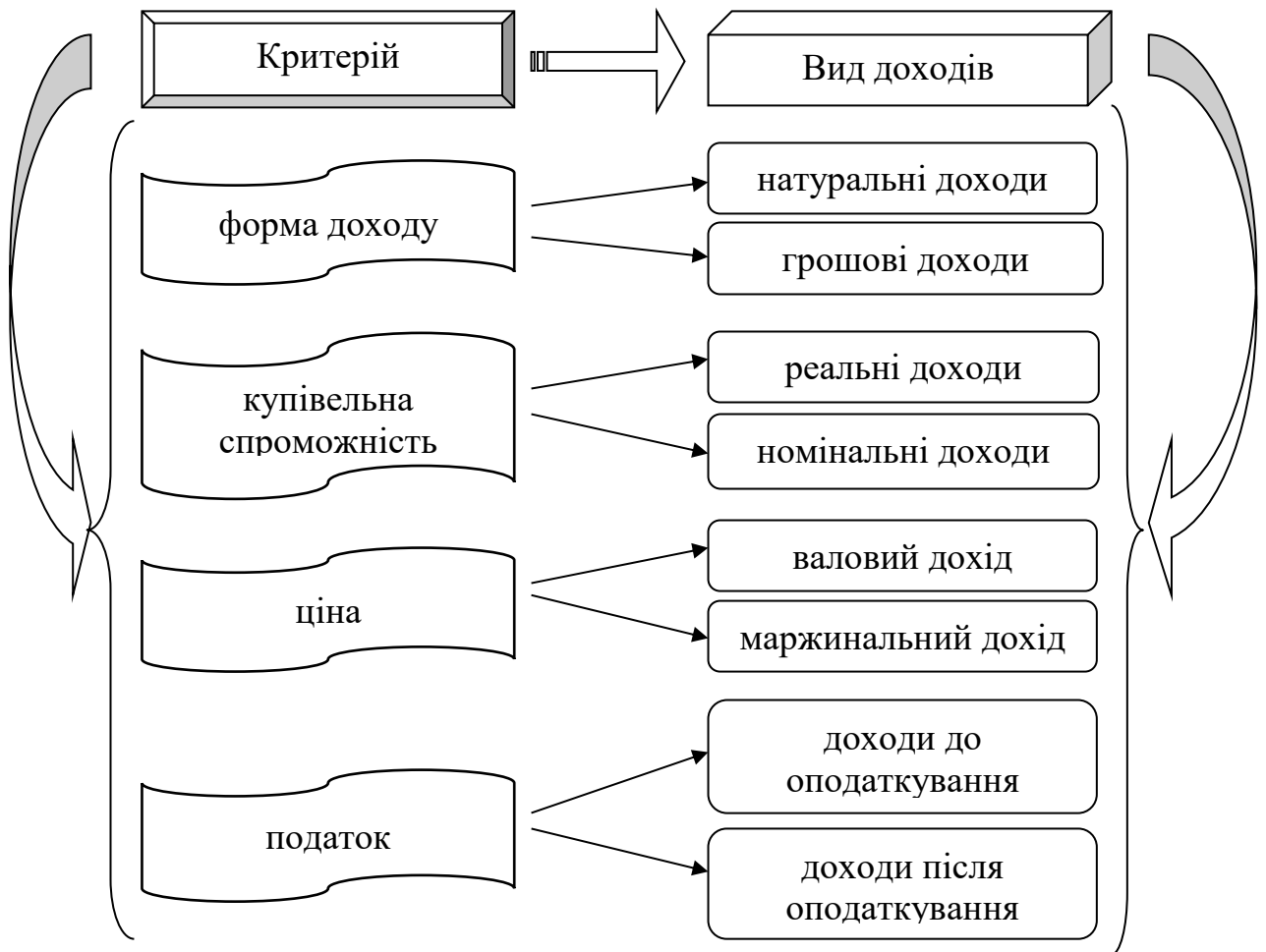
На перетині статусів «фізична особа» і «суб'єкт господарювання» перебувають громадяни, які вирішили займатися «самостійною, ініціативною, систематичною, на власний ризик господарською діяльністю ... з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку» [11, стаття 42], тобто підприємницькою діяльністю. Право на останню їм гарантує стаття 42 Конституції України. За належної державної реєстрації такі громадяни отримують статус «фізичної особи – СПД». На практиці його формулювання зводиться до «фізична особа – підприємець» (далі – ФОП). Стаття 51 Цивільного кодексу України зафіксувала необхідність (за відсутності додаткових умов) застосовувати до підприємницької діяльності громадян законодавчо-нормативні акти, які регулюють господарську діяльність юридичних осіб.

ФОПи можуть займатися різними видами господарської діяльності, які доцільно систематизувати за такими напрямками:

- 1) виробнича (виготовлення продукції, промисловість, сільське господарство);
- 2) комерційна (оптова й роздрібна купівля-продаж товарів, посередництво, електронна торгівля);
- 3) фінансова (банківська, страхова, інвестиційна діяльність);
- 4) інноваційна (розробка та впровадження нових технологій, стартапи).

Зауважимо, що кожен СПД зобов'язаний у ході державної реєстрації вказати коди видів економічної діяльності (далі – КВЕД), якими він планує займатися. Це не тільки формальна вимога. Зафіксований у державному реєстрі КВЕД – це підстава для врахування особливостей господарської діяльності СПД при розрахунку ним (і при відповідних заходах податкового контролю) розмірів власних податкових зобов'язань.

З погляду оподаткування результатів діяльності платників потенційні доходи ФОПів важливо класифікувати за певними критеріями (рисунок 1.2.).

Складено за [61, с. 32].

Рис. 1.2. Класифікація доходів фізичних осіб – СПД

Така класифікація вагома, оскільки розуміння змісту, складу конкретного об'єкта впливає на розміри бази оподаткування та, врешті решт, на суму податкового платежу. Держава, природно, зацікавлена в максимізації останньої, натомість у СПД протилежні мотиви. Для платників податків обов'язкові платежі в державний бюджет – це завжди витрати, позбутися або зменшити розмір яких – безсумнівна потреба. Відповідно, конкретизація доходу як об'єкта оподаткування – важливе теоретико-практичне завдання, результат виконання якого відображається в положеннях законодавчих актів.

Відповідно до чинного законодавства України, з метою оподаткування враховують доходи, отримані СПД:

- у будь-якій формі; розмір таких доходів відображають у національній грошовій одиниці;
- номінально;

- шляхом застосування визначеного порядку порівняння валового доходу з його маржинальною складовою.

Щодо останнього відмітимо, що у фінансовій теорії використовуються різні терміни, які характеризують результати господарської діяльності, зокрема:

- 1) прибуток / збиток;
- 2) дохід;
- 3) надходження;
- 4) грошовий потік.

Зауважимо, що грошові потоки можуть бути різноспрямованими (вхідні та вихідні). З огляду на предмет нашого дослідження, надалі йтиме мова про вхідні грошові потоки. Їх правомірно ототожнити з надходженнями, тобто з усім тим, що: «куди-небудь надходить і потрапляє в чиєсь розпорядження» [8, с. 715]. У свою чергу, можливість розпоряджатися такими ресурсами по-різному - абсолютно самостійно чи з визначеними обмеженнями – впливає на існування відмінностей між «надходженнями» та «доходами».

Загалом, логіка формування доходів від підприємницької діяльності відображена на рис. 1.3.

З погляду фінансової теорії варто відмітити, що: «існує суттєва відмінність між визначенням оподаткованого доходу та доходу як суми засобів споживання і послуг, які стосуються кожної конкретної особи» [61, с. 34]. Швабій К.І. наголошує: «важливою ознакою доходу є його формування на основі процесу ціноутворення, а необхідною ознакою – наявність певних затрат, які зумовили процес формування і одержання доходу. ...дохід як фінансовий результат праці завжди повинен перевищувати затрати. Економічний сенс, результат будь-якої діяльності завжди базується на порівнянні та аналізі цих двох величин: доходу і відповідних затрат. Дохід є додатною величиною, якщо він є більшим від величини здійснених затрат, і від'ємною – у зворотному випадку» [61, с. 35-36]. За певних обставин, через вплив різноманітних чинників, дохід не завжди є додатним показником.

Виручка від реалізації товарів			Доходи від фінансової діяльності				Доходи від інвестиційної діяльності			
Грошові надходження										
		Грошові доходи								
					Валовий дохід					
						Чистий дохід				
Податок на додану вартість	Акцизний податок	Матеріальні та прирівняні до них витрати	Амортизаційні відрахування	Інші виробничі витрати	Оплата праці	Внески за обов'язковими видами страхування (в т.ч. в державні цільові фонди)	Загальнодержавні податки	Місцеві податки	Штрафи	Чистий прибуток

Складено за [57, с. 49].

Рис. 1.3. Порядок утворення доходів фізичних осіб – СПД

Проте варто зважати на те, що, згідно з вище наведеним визначенням, підприємницька діяльність здійснюється саме задля отримання прибутку. Тому наявність у СПД збитків (від'ємної величини доходу) протягом тривалого проміжку часу – ймовірно, пряма вказівка на ухилення ФОПа від оподаткування.

З метою забезпечення надходження в розпорядження держави прогнозованого обсягу податків важливо індивідуалізувати фіскальне навантаження. Цього можливо досягнути шляхом: «тлумачення доходу стосовно до конкретного об'єкта або суб'єкта у відповідному періоді. Це необхідно для того, щоб можна було порівняти доходи і затрати не тільки за часовою ознакою, але й за суб'єктно-об'єктною. Адже затрати одного суб'єкта не можуть відноситися до доходів іншого, а одержана величина доходу не може в такому випадку бути об'єктом оподаткування. Це правило є справедливим і для ознаки часу. Суми затрат минулих періодів не можуть слугувати величиною для визначення об'єкта оподаткування в теперішньому періоді. Хоча можуть існувати окремі винятки, які додатково трактуються в податковому законодавстві. Проте, з теоретичної точки зору, зазначене правило є справедливим для всіх доходів і затрат наявність винятків зумовлена лише способом адміністрування податку» [61, с. 36-37].

Громадяни, які займаються підприємницькою діяльністю, також можуть отримувати доходи і як фізичні особи без статусу ФОПа. Природа таких доходів суттєво інша, тому важливо їх розмежовувати як складові об'єкта при оподаткуванні (таблиця 1.2).

Відповідно до чинного законодавства, вищезазначене розмежування доходів громадянина залежно від джерела його отримання безпосередньо впливає на процедури податкового адміністрування й розміри податкових зобов'язань. Понад те, фізична особа – СПД змушена вести окремий облік доходів від зайняття підприємницькою діяльністю. З іншого боку, ФОП, який отримав доходи не від комерційної діяльності, зобов'язаний їх задекларувати та сплатити з таких доходів податки за загальними підходами, які діють у країні що до оподаткування доходів громадян без статусу ФОПа.

Таблиця 1.2

Порівняльна характеристика доходів громадян, які мають / не мають статус
«СПД»

Критерій	Фізична особа	Фізична особа - СПД
джерело доходу	працевлаштування; родинні, товариські, інші (некомерційні) відносини	комерційна діяльність
регулярність доходу	отримують фіксований і стабільний дохід (зарплата, пенсія, допомога)	можуть бути нерегулярними, залежно від попиту, сезонності та інших ринкових факторів
ризики	ризики мінімальні (зарплата, соціальні виплати більш захищені від ринкових коливань)	фінансові ризики, пов'язані з нестабільністю ринку, конкуренцією та змінами законодавства
можливість зростання доходу	обмежений (розміром оплати праці за посадою, розміром соціальних зобов'язань держави тощо)	потенційно необмежений дохід залежно від успішності бізнесу
соціальні гарантії	наявні гарантії соціального захисту (при офіційному працевлаштуванні).	відсутні (СПД самостійно забезпечують пенсійне, медичне та інші види страхування)
реєстрація	відсутня	обов'язкова
ведення обліку	добровільне	обов'язкове
виконавець обов'язку сплачувати податки	податковий агент, фізична особа (відповідно до законодавства)	особисто
податкове навантаження	загальна система оподаткування	загальна або спрощена системи оподаткування

Крім того, таке розмежування за джерелом доходу відображено в бюджетній класифікації, що дає можливість коректно проаналізувати та виявити ступінь впливу оподаткування доходів громадян від зайняття підприємницькою діяльністю на забезпечення фінансових можливостей держави.

У базовому законодавчому акті, який регламентує податкові відносини в Україні, наразі відсутнє визначення й трактування «доходів громадян від підприємницької діяльності». З об'єктивних причин у Податковому кодексі

Україні наголос зроблено на конкретних видах податків і зборів та елементах механізму їх застосування. За необхідності виявити особливості доходів ФОПів, з погляду чинного податкового законодавства, необхідно обрати за точку відліку перелік податків, які вони зобов'язані сплачувати до державного бюджету країни з таких доходів.

В Україні з 1998 року громадяни – СПД мають можливість ухвалити самостійне рішення щодо вибору інструменту, яким держава оподатковуватиме отримані ними доходи (рисунок 1.4.). Правда, така можливість перебуває в рамках, які окреслені:

- а) КВЕДом ФОПа;
- б) розмірами доходу, який він отримав;
- в) кількістю найманих працівників, з якими він уклав і зареєстрував трудові договори.

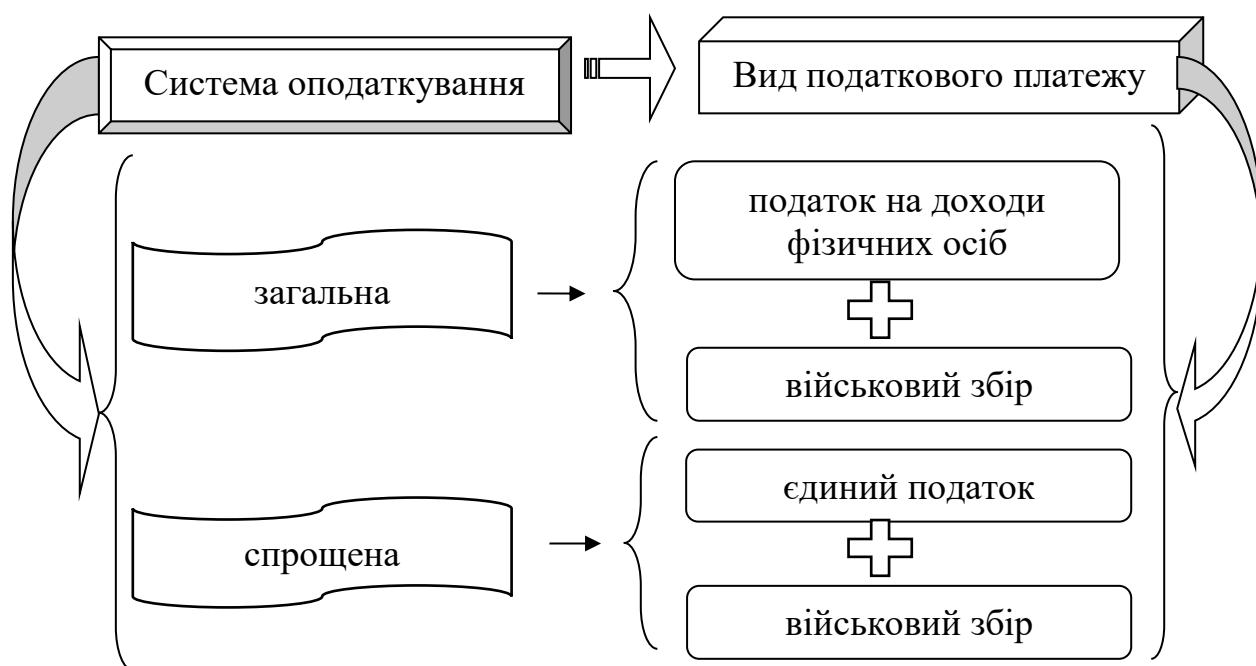

Рис. 1.4. Види податків, які сплачують громадяни – СПД з отриманого підприємницького доходу з 01.01.25 р.

Застосування методу оподаткування приводить до формування державою доходів у формі податкових надходжень державного бюджету. Зауважимо, що на відміну від інших методів, шляхом оподаткування Українська держава акумулює тільки бюджетні ресурси. З іншого боку, платники недостатньо чітко

усвідомлюють розмір власних саме податкових зобов'язань. СПД, оцінюючи свій податковий тягар, до розрахунку включають усі платежі, до сплати яких їх зобов'язує держава. Найчастіше при цьому мова йде про єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (далі – ЄСВ). Саме він, як правило, чинить вагоме навантаження на фінанси СПД. Проте за своєю суттю цей платіж належить до групи страхових внесків. Він є джерелом доходів Пенсійного фонду України (далі – ПФУ) та Фонду соціального страхування на випадок безробіття. Тому в подальшому нашому дослідженні врахуємо розмежування платежів, які в обов'язковому порядку сплачують СПД на засадах оподаткування чи страхування.

РОЗДІЛ 2

ОЦІНКА ФІСКАЛЬНОЇ РОЛІ ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ГРОМАДЯН ВІД ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ ЗА 2020-2024 РОКИ

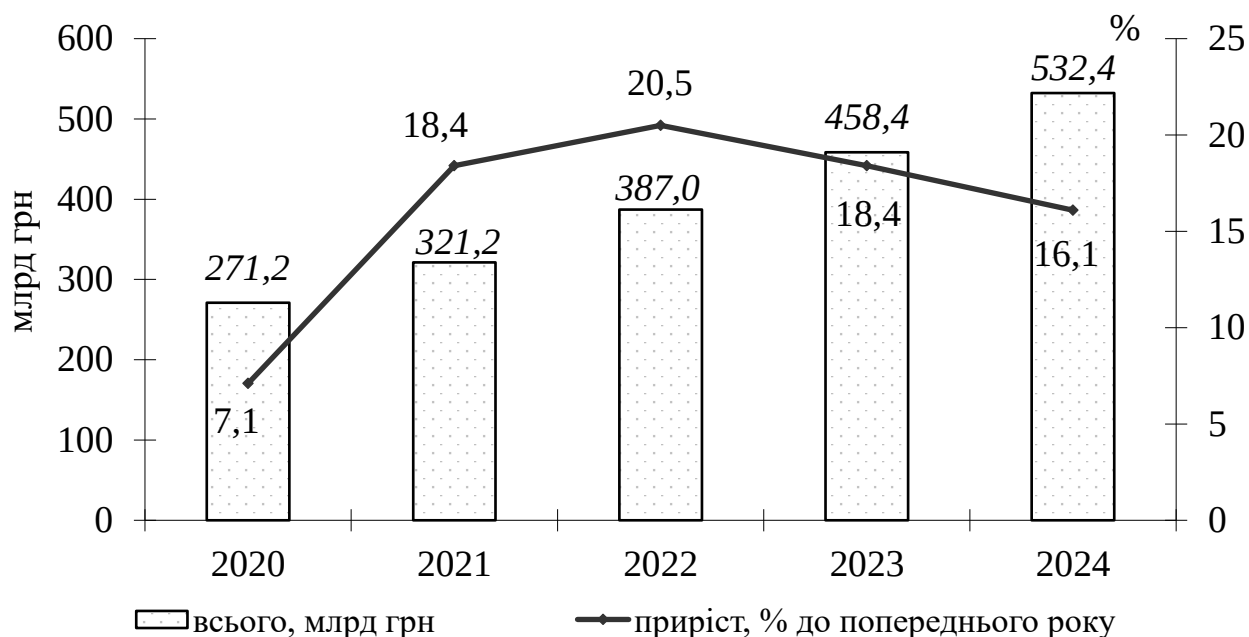
2.1. Аналіз дохідного потенціалу загальної системи оподаткування доходів громадян від підприємницької діяльності

Загальна система оподаткування доходів громадян – СПД – це невід’ємна складова податкової системи України. Впродовж понад трьох десятиліть свого існування вона зазнала певних кількісних змін, а саме: з 2014 року податок на доходи фізичних осіб (далі – ПДФО) доповнений військовим збором. У випадку доходів ФОП обидва ці платежі справляються за достатньо подібними механізмами, зокрема:

- об’єкт оподаткування – це доходи громадянина – СПД, які він отримав він провадження зареєстрованих ним видів економічної діяльності;
- база оподаткування – різниця між обсягами доходів, отриманих у будь-якій формі, та витрат, пов’язаних з КВЕДами і документально підтвердженими;
- відсутність пільг;
- податковий період – календарний квартал;
- податкова звітність – річна, а за наявності найманих працівників – щомісячна, об’єднана в одній формі.

Проте практичне застосування ПДФО і військового збору як фіскальних інструментів держави відбувається на основі різних положень Податкового кодексу України: глави IV і пункту 16¹ підрозділу 10 розділу XX, відповідно.

Загалом упродовж 2020-2024 років зведений бюджет України акумулював від 271,2 до 532,4 млрд грн надходжень ПДФО. Зауважимо позитивну динаміку їхніх абсолютних показників: за п’ять останніх років відбулося їхнє майже двократне зростання.

Джерело: розраховано за [64]

Рис. 2.1. Дані про формування доходів зведеного бюджету України від ПДФО в 2020-2024 роках

Проте надходження ПДФО акумулюються з різних джерел у відмінних розмірах, що відображено в таблиці 2.1. Найвагомими традиційно залишаються доходи, отримані у формі заробітної плати. З 2022 року, через повномасштабну російську агресію, зросла роль грошового забезпечення військовослужбовців як джерела ПДФО.

Доходи громадян – СПД, які оподатковуються ПДФО, у бюджетній звітності відображаються як доходи, розмір і податок з яких визначаються за результатами річного декларування. Наведені в табл. 2.1. показники засвідчують відносно незначну фіскальну роль ПДФО з доходів від підприємницької діяльності. Тільки в 2020 і 2021 роках їхня частка в сукупних надходженнях ПДФО перевищила 2%. А в 2022 році навіть знизилася до 1,5%. Такий регрес був об'єктивно зумовлений трагічними подіями початку повномасштабного воєнного вторгнення, внаслідок якого змінилися умови, масштаби, напрямки підприємницької діяльності громадян.

Одночасно відмітимо (табл. 2.1.), що надходження ПДФО від громадян – СПД в 2020-2024 роках можна охарактеризувати:

Таблиця 2.1

Дані про надходження ПДФО до зведеного бюджету України
в розрізі складових бази оподаткування за 2020-2024 роки

Показник	2020	2021	2022	2023	2024
доходи за результатами декларування					
планові надходження, млрд грн	4,1	4,2	4,6	4,0	6,2
фактичні надходження, млрд грн	5,6	7,1	5,9	7,2	10,6
рівень виконання планових показників, %	136,6	168,2	130,3	180,7	171,5
темپ приросту, % до попереднього року	-11,6	+28,0	-16,8	+22,0	+47,2
питома вага в надходженнях ПДФО, %	2,1	2,2	1,5	1,6	2,0
заробітна плата					
планові надходження, млрд грн	155,7	174,2	193,2	181,0	215,7
фактичні надходження, млрд грн	223,9	267,2	246,4	268,2	321,6
рівень виконання планових показників, %	143,8	153,4	127,5	148,2	149,1
темп приросту, % до попереднього року	+7,1	+19,3	-7,8	+8,8	+19,9
питома вага в надходженнях ПДФО, %	82,5	83,2	63,7	58,5	60,4
грошове забезпечення військовослужбовців					
планові надходження, млрд грн	11,8	13,7	46,4	88,7	0,0
фактичні надходження, млрд грн	18,2	19,5	112,0	145,9	148,1
рівень виконання планових показників, %	154,0	142,0	241,3	164,5	x
темп приросту, % до попереднього року	+18,4	+7,0	+473,5	+30,3	+1,5
питома вага в надходженнях ПДФО, %	6,7	6,1	28,9	31,8	27,8
доходи інші, ніж заробітна плата					
планові надходження, млрд грн	11,5	13,7	14,9	15,0	22,1
фактичні надходження, млрд грн	18,1	23,6	19,2	29,2	38,6
рівень виконання планових показників, %	157,2	172,3	129,0	194,7	174,7
темп приросту, % до попереднього року	+7,7	+30,5	-18,6	+52,0	+32,2
питома вага в надходженнях ПДФО, %	6,7	7,4	5,0	6,4	7,2
одержані процентні платежі					
фактичні надходження, млрд грн	5,4	3,7	3,2	5,5	7,4
темп приросту, % до попереднього року	+0,0	-31,2	-13,9	+71,9	+34,5
питома вага в надходженнях ПДФО, %	2,0	1,2	0,8	1,2	1,4

Джерело: розраховано за [64].

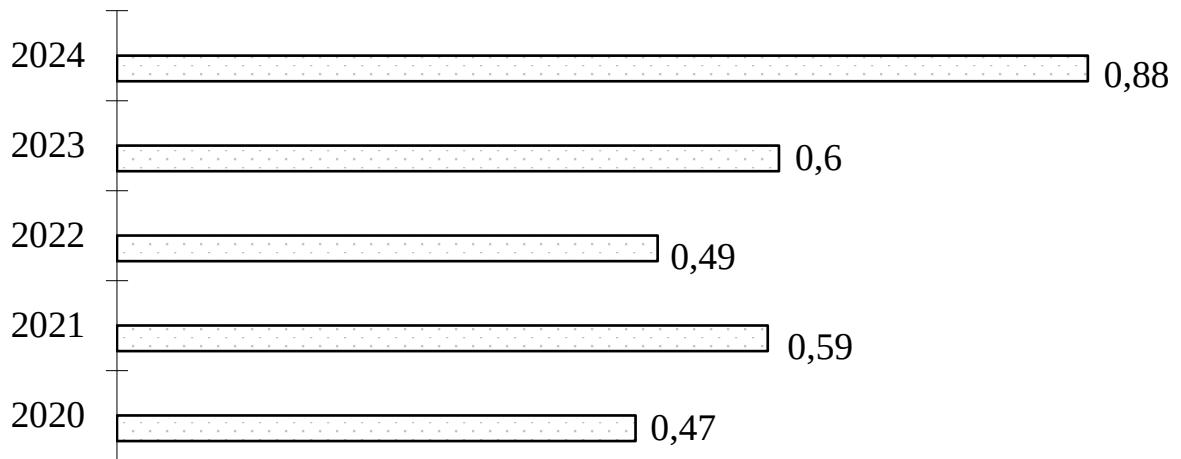
1) достатньо високими темпами приросту: хоча в 2020 і 2022 роках ці темпи були від'ємними, проте в інші бюджетні періоди вони відобразили стабільне зростання надходження ПДФО; максимум їхнього приросту припав на

2024 рік - +47,2% до фактичних показників попереднього періоду; подібною динамікою характеризувалися темпи приросту ПДФО з доходів, отриманих у відмінній від заробітної плати формі;

2) щорічно високим рівнем виконання планових показників: найменшим він був у 2022 році – 130,3%, найбільшим – у 2023 році – 180,7%. З погляду фінансових інтересів держави такі дані можна вважати позитивними: перевищення фактичних показників над плановими, очевидно, - це додатковий бюджетний ресурс, який можна перерозподілити на ті чи інші суспільні потреби. Проте такий рівень виконання планових показників, вважаємо, одночасно вказує на недостатньо ефективну методику розрахунку планових показників надходження ПДФО, яка сьогодні використовується Міністерством фінансів України і Державною податковою службою України. Задля справедливості, також відмітимо, що й по інших джерелах ПДФО упродовж останніх п'яти років постійно спостерігалось вагоме перевиконання планових показників. Ймовірно, окреме пояснення такому стану справ – це складність індивідуальних доходів як об'єкта оподаткування, зумовлена їхньою волатильністю, легкістю перетворення з однієї форми в іншу, необхідністю застосування додаткових організаційних і технічних засобів для виявлення їхніх реальних розмірів.

Сплата ПДФО на загальній системі оподаткування доповнена податковим зобов'язанням з військового збору. Відмітимо, що з 1 січня 2016 року ФОПи на загальній системі оподаткування, як і наймані працівники, сплачують ПДФО і військовий збір за ставками у розмірі 18% і 1,5%, відповідно. В оприлюдненій офіційній бюджетній звітності відсутня деталізація надходжень військового збору в розрізі його платників. Тому надалі з метою аналізу використаємо розрахункові показники (за відсутності у ФОПів пільг по ПДФО і військовому збору, співвідношення обсягів надходження останніх становить 12 : 1).

Розрахунково, надходження військового збору від громадян – СПД на загальній системі оподаткування в попередні роки склали від 470 млн грн у 2020 році до 880 млн грн у 2024 році.

Джерело: розраховано за [64].

Рис. 2.2. Дані про формування доходів зведеного бюджету України від військового збору, який сплатили громадяни – СПД на загальній системі оподаткування в 2020-2024 роках, млрд грн

Загалом фіскальну роль податків з доходів ФОП, які обрали загальну систему оподаткування, характеризують дані, наведені в таблиці 2.2. Впродовж останніх п'яти років такі громадяни – СПД збільшили обсяги сплаченого ПДФО і військового збору майже вдвічі (на +89,1%), сягнувши показника 11,5 млрд грн. Проте ці показники залишалися фіскально малозначимими – вони формували не більше 0,55% усього обсягу податкових надходжень зведеного бюджету України та не більше 0,46% сукупних його доходів.

Таблиця 2.2

Дані про фіскальну роль податків з доходів ФОП, які обрали загальну систему оподаткування в 2020-2024 роках

Показник	2020	2021	2022	2023	2024
Надходження ПДФО, млрд грн	5,6	7,1	5,9	7,2	10,6
Надходження військового збору, млрд грн	0,47	0,59	0,49	0,60	0,88
Разом надходження податкових платежів з доходів ФОП, млрд грн	6,07	7,69	6,39	7,80	11,48
Питома вага податкових платежів з доходів ФОП у податкових надходженнях зведеного бюджету України, %	0,53	0,53	0,48	0,48	0,55
Питома вага податкових платежів з доходів ФОП у доходах зведеного бюджету України, %	0,44	0,46	0,29	0,25	0,32

Джерело: розраховано за [64].

Вважаємо, що виявлені дані – це, насамперед, результат формування доходів зведеного бюджету України з найрізноманітніших джерел, серед яких провідну роль посідають надходження податку на додану вартість. Проте надходження ПДФО розподіляються по вертикалі бюджетної системи України. Іншими словами, підприємницькі доходи громадян – це джерело податкових надходжень як Державного бюджету України, так і місцевих бюджетів (таблиця 2.3.).

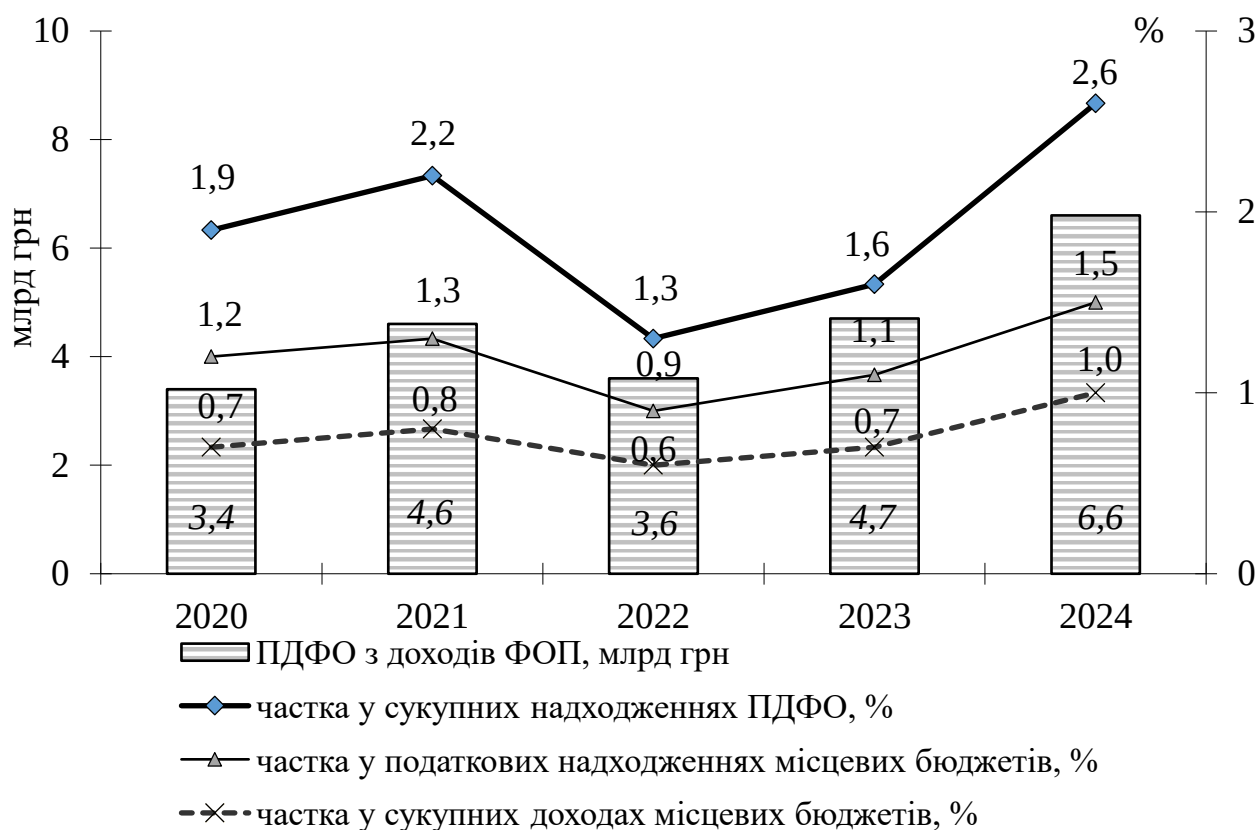
Таблиця 2.3

Частка зарахування ПДФО до бюджетів України в 2020-2024 роках,
% від загального обсягу надходжень

Вид бюджету	2020 - лютий 2022	березень 2022 - 2024
Державний бюджет України	25	21
обласні бюджети, бюджет Автономної Республіки Крим	15	15
районні бюджети	-	-
бюджети територіальних громад	60	64
бюджет м. Києва	40	44
бюджет м. Севастополя	100	100

Якщо в загальному обсязі доходів зведеного бюджету такі податки відіграють малопомітну роль, то для органів місцевого самоврядування вони стали вагомим (принаймні, в два рази) джерелом доходів. Підставою для такого висновку є результат оцінки фіскальної ролі ПДФО, який сплачують громадяни – СПД з отриманих доходів до місцевих бюджетів за місцем своєї реєстрації (рисунок 2.3.). За останні роки спостерігається тенденція до поступового зростання частки таких надходжень ПДФО по відношенню до загального обсягу надходжень:

- ПДФО у місцеві бюджети України – з 1,9% до 2,6%;
- податкових платежів місцевих бюджетів України – з 1,2% до 1,5%;
- доходів місцевих бюджетів України – з 0,7% до 1,0%.

Джерело: розраховано за [64].

Рис. 2.3. Показники фінансової ролі ПДФО з доходів громадян – СПД у доходах місцевих бюджетів України в 2020-2024 роках

У виявленій динаміці відносних показників окреме місце займають дані за 2022 рік. У цей період відбулося різке їхнє зменшення, що має об'єктивне пояснення. На початку повномасштабного військового вторгнення в нашу державу ФОПам потрібен був час для переорієнтації, переналаштування, реорганізації власної підприємницької діяльності. Крім того, у проміжку 2020-2024 роки саме на лютий 2022 року припадає показник найбільшої кількості закритих ФОПів – 36632 особи [58]. Станом на кінець 2022 року кількість громадян, які зареєстровані як СПД, перевищила аналогічний показник на кінець 2021 року на 1,3 тис. осіб. Проте відкриття нового бізнесу (за рахунок чого і відбулося таке збільшення), природньо, не гарантує великих доходів на першому етапі підприємницької діяльності. Навпаки, як правило, йдеться про значні витрати, пов'язані з інвестуванням в основні засоби, авансуванням в оборотні засоби та наймом персоналу. Відповідно, база для нарахування ПДФО – чистий

підприємницький дохід (фактично, прибуток) не може суттєво зрости при започаткуванні навіть великої кількості підприємницьких активностей.

Також велику роль у реалізації потенціалу загальної системи оподаткування доходів громадян від підприємницької діяльності, на нашу думку, відіграє наявність у податковій системі України її альтернативи – спрощеної системи оподаткування (далі – ССО).

2.2. Оцінка впливу спрощеного механізму оподаткування доходів громадян від підприємницької діяльності на формування доходів бюджету

Спрощений механізм оподаткування доходів громадян від підприємницької діяльності в Україні зазнав певних трансформацій, починаючи із середини 90-х років XX століття. До ухвалення Податкового кодексу України він був представлений набором певних податкових платежів, а саме:

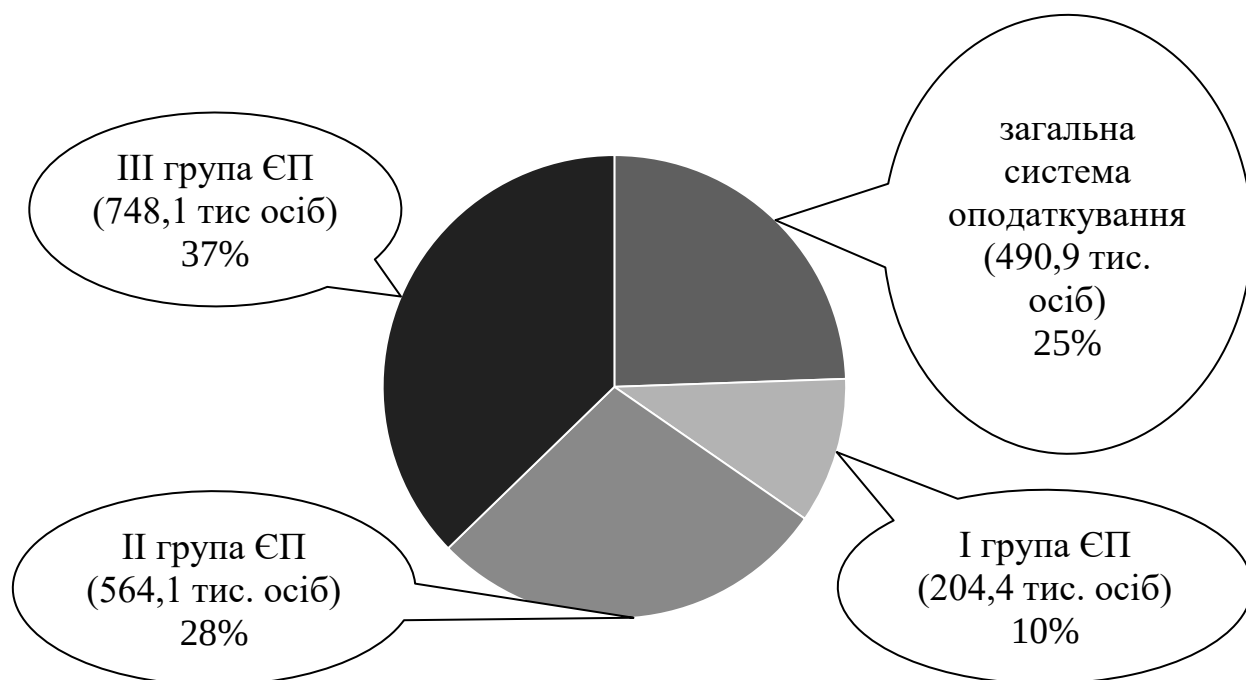
- торговий патент;
- спеціальний торговий патент;
- податок на промисел;
- фіксований сільськогосподарський податок;
- єдиний податок.

Проте з 2011 року ССО доходів громадян – СПД реалізується застосуванням тільки одного інструменту – єдиного податку.

Можливості його використання ФОПами також змінювалися впродовж 1999-2024 років, коли законодавчими новаціями запроваджувалися відмінні елементи оподаткування, або ж єдиний податок доповнювався для СПД тими чи іншими обов'язковими платежами. Так, останні зміни до Податкового кодексу України, ухвалені в жовтні 2024 року [36] призвели до різкого зростання кількості ФОПів, які ухвалили рішення про припинення господарської діяльності. Якщо в грудні 2024 року закрилося 19511 таких осіб, то в січні 2025 року – вже 61455. Це другий за розмірами показник закриття ФОПів (перший – 168237 осіб – зареєстровано в січні 2017 року, як наслідок ухвалення

законодавчого рішення про обов'язковість сплати ЄСВ всіма громадянами – СПД) [58].

Стан закриття ФОПів водночас не відмінює того факту, що громадяни – СПД пріоритезують вибір спрощеної системи оподаткування отриманих ними доходів. Так, станом на середину 2023 року тільки 25% зареєстрованих в Україні ФОП обрали загальну систему оподаткування (рисунок 2.4.).

Джерело: складено за [20].

Рис. 2.4. Структура зареєстрованих громадян – СПД за обраною системою та групами оподаткування (станом на 01.06.23 р.)

Звичайно, в регіональному вимірі структура ФОП, які обрали ті чи інші варіанти оподаткування отриманих доходів, відрізняється. Наприклад, у Чернівецькій області превалює реєстрація платником другої групи єдиного податку (32,8% від загальної кількості зареєстрованих ФОПів), у Львівській області – платниками третьої групи єдиного податку (42,6%, відповідно) (таблиця 2.4). Проте домінування ССО безсумнівне.

Моніторинг такої інформації та її аналіз – важлива складова процесу ухвалення рішень у сфері податкової та бюджетної політики держави. Адже кількість платників того чи іншого податку – це перший чинник формування відповідних податкових надходжень Державного бюджету України та місцевих

бюджетів. Відмітимо, що єдиний податок з часу його запровадження (за невеликим винятком у 2017 році) й досі – це джерело доходів тільки міських, селищних і сільських бюджетів. Бюджет, до якого будуть зараховані надходження від ССО, визначається за місцем податкової адреси платника єдиного податку. Тому результати підприємницької діяльності громадян по-різному впливають на формування доходів ланок бюджетної системи України.

Таблиця 2.4

Показники реєстрації громадян – СПД за варіантами оподаткування отриманих ними доходів від підприємницької діяльності у Львівській і Чернівецькій областях (станом на 01.01.25 р.)

Варіант оподаткування	Львівська область		Чернівецька область	
	кількість, осіб	частка в загальному обсязі зареєстрованих осіб, %	кількість, осіб	частка в загальному обсязі зареєстрованих осіб, %
Загальна система	34236	23,2	11626	24,7
Спрощена система, у тому числі:	113076	76,8	35408	75,3
І група єдиного податку	10792	7,3	8052	17,1
II група єдиного податку	34190	23,2	15430	32,8
III група єдиного податку	62854	42,6	11901	25,3
Всього	147402	100,0	47034	100,0

Так, у Державному бюджеті України оподаткування доходів громадян від підприємницької діяльності формували надходження ПДФО і військового збору. Сукупний обсяг останніх протягом 2020-2024 років збільшився в 1,8 рази, з 2,7 до 4,9 млрд грн (таблиця 2.5). Проте таке зростання не відобразилося на зміні фіскальної ролі відповідних надходжень Державного бюджету України. Навпаки, сукупна частка ПДФО і військового збору в податкових надходженнях центрального бюджету країни протягом указанного періоду зменшилася на 0,02% (з 0,32% до 0,3%), а в загальному обсязі його доходів – на 0,9% (з 0,25% до 0,16%). Тому логічно стверджувати, що оподаткування доходів громадян – СПД

не входить до пріоритетних напрямків політики наповнення Державного бюджету України; натомість воно тільки урізноманітнює джерела його доходів.

Таблиця 2.5

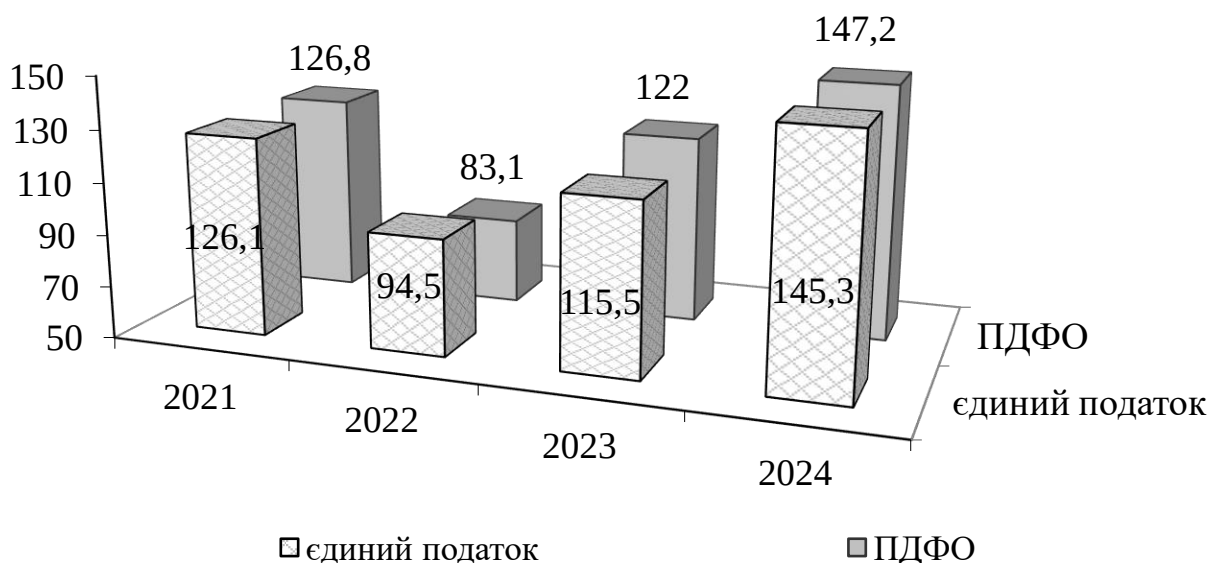
Показники участі податків з доходів громадян – СПД у формуванні доходів ланок бюджетної системи України в 2020-2024 роках

Показник	2020	2021	2022	2023	2024
Державний бюджет України					
ПДФО, млрд грн	2,2	2,6	2,3	2,5	4,0
Військовий збір, млрд грн	0,5	0,6	0,5	0,6	0,9
Разом, млрд грн	2,7	3,2	2,8	3,1	4,9
Податкові надходження, млрд грн	851,1	1107,1	949,8	1203,5	1647,2
Сукупна частка ПДФО і військового збору в податкових надходженнях, %	0,32	0,29	0,29	0,26	0,30
Доходи, млрд грн	1076,0	1296,9	1787,4	2672,0	3122,7
Сукупна частка ПДФО і військового збору в доходах, %	0,25	0,25	0,16	0,12	0,16
місцеві бюджети					
ПДФО, млрд грн	3,4	4,5	3,6	4,7	6,6
Єдиний податок, млрд грн	27,6	34,8	32,9	38,0	55,2
Разом, млрд грн	31,0	39,3	36,5	42,7	61,8
Податкові надходження, млрд грн	285,6	346,7	393,5	434,5	441,1
Сукупна частка ПДФО і єдиного податку в податкових надходженнях, %	10,85	11,34	9,28	9,83	14,01
Доходи, млрд грн	471,5	580,7	555,1	652,6	679,5
Сукупна частка ПДФО і єдиного податку в доходах, %	6,57	6,77	6,58	6,54	9,09

Джерело: розраховано за [64].

Протилежну ситуацію спостерігаємо по місцевих бюджетах. Сукупні надходження єдиного податку і ПДФО, які сплачували громадяни – СПД, протягом останніх п'яти років збільшилися в два рази, з 31,0 до 61,8 млрд грн. При цьому вони формували від 9,28% до 14,01% усього обсягу податкових надходжень місцевих бюджетів і від 6,54 до 9,09% - загального обсягу їхніх доходів.

Найбільше зростання вказаних показників відбулося в 2024 році. Для виявлення його чинників, порівняємо динаміку сплати ПДФО і єдиного податку за останні п'ять років (рисунок 2.5.).

Джерело: розраховано за [64].

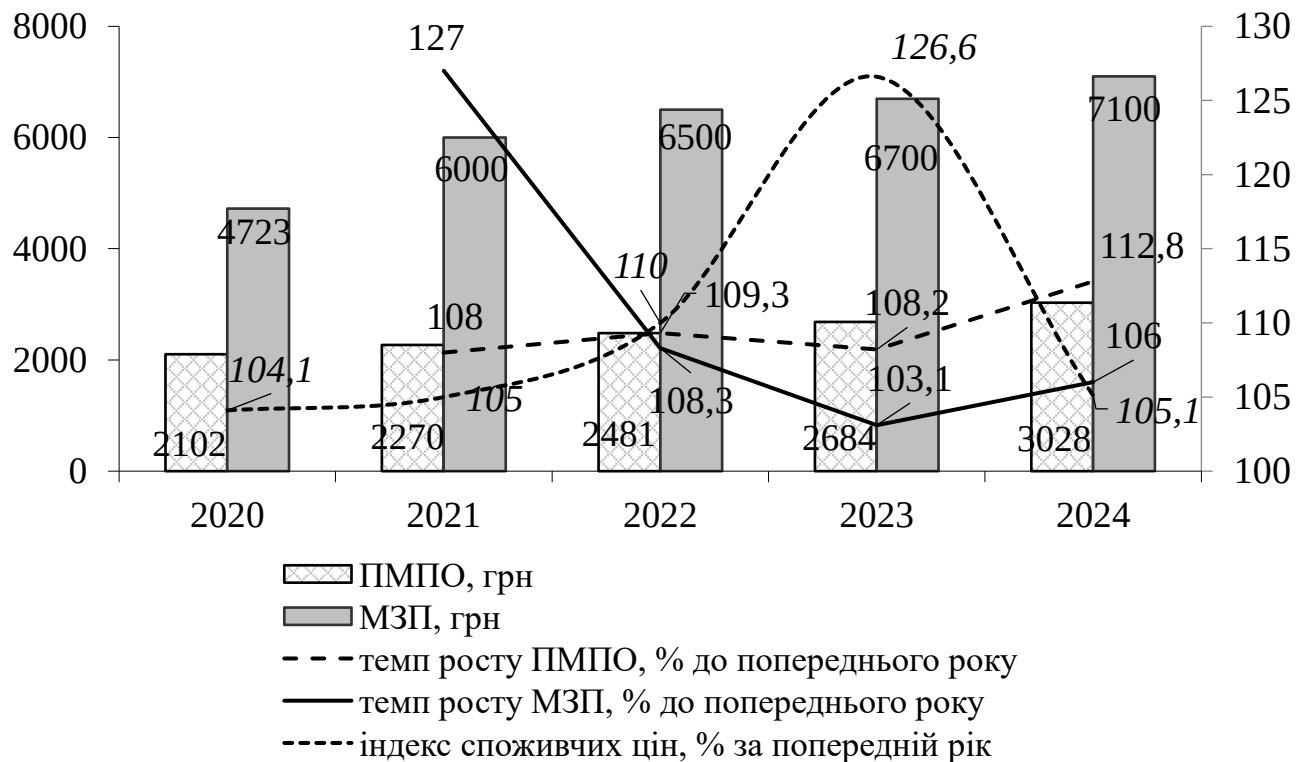
Рис. 2.5. Динаміка сплати ПДФО і єдиного податку за 2020-2024 роки, % до попереднього року

Так, за винятком 2022 року, темпи зміни надходжень від ПДФО щороку незначно, але все ж перевищували темпи росту доходів зведеного бюджету України у формі єдиного податку. Ймовірною причиною таких різниць, на нашу думку, є відмінності в механізмі застосування цих податкових платежів громадянами – СПД, зокрема:

- розмір ПДФО залежить від суми чистого підприємницького доходу;
- розмір єдиного податку варіюється залежно від групи його платника, а саме: по першій групі залежить від розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб, по другій – від розміру мінімальної заробітної плати, по третій – від обсягу валового доходу ФОПа, отриманого ним за визначеними КВЕДами.

З цього випливає, що від рішень органів державної влади частково залежить потенційний розмір надходжень єдиного податку, який надійде в місцеві бюджети від платників його першої та другої груп. Адже саме законами

України про Державний бюджет на відповідний рік встановлюються розміри прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати. Наведені на рисунку 2.6. дані дозволяють вести мову про відсутність залежності між динамікою розмірів цих базових соціальних (з податковим призначенням) нормативів і темпів інфляції. Особливо значними такі відмінності були в 2021 році (індекс споживчих цін – 105,0%, темп зміни мінімальної заробітної плати – 127,0%) і в 2023 році (126,6% і 103,1%, відповідно). З іншого боку, саме рівень цін безпосередньо впливає на показники валового й чистого доходу, який отримують громадяни – СПД. Тому виявлені відмінності, на нашу думку, - вагомий об’єктивний чинник фіскальної ролі податкових платежів з підприємницького доходу громадян.

ПМПО – прожитковий мінімум для працездатних осіб станом на перше січня року

МЗП – мінімальна заробітна плата станом на перше січня року

Джерело: розраховано за [64].

Рис. 2.6. Базові соціальні нормативи та індекс інфляції в 2020-2024 роках

Крім того, держава може регулювати фіскальне навантаження на платників шляхом застосування пільгових інструментів оподаткування. Саме такий захід

реалізовано через повномасштабне вторгнення ворога в Україну. Оперативно внесені в березні 2022 року до Податкового кодексу України зміни [37; 38] дозволили з 1 квітня:

- не сплачувати єдиний податок платникам першої та другої груп;
- підвищити граничну межу перебування на єдиному податку до 10 млрд грн;
- сплачувати єдиний податок третьої групи за ставкою 2%.

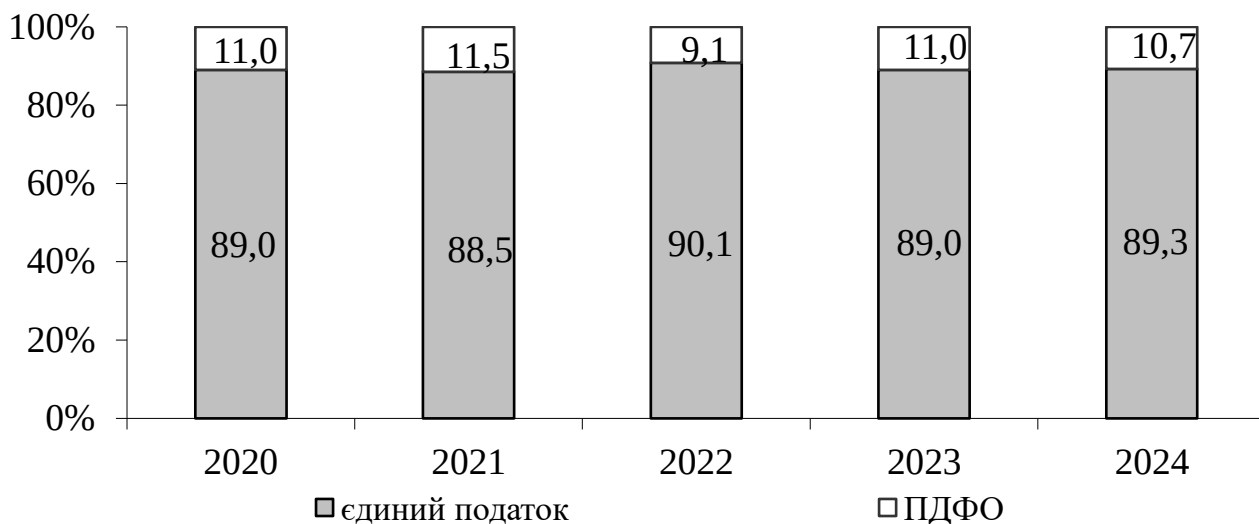
Саме ці законодавчі новації вважаємо рушійним чинником втрати місцевими бюджетами потенційних надходжень у формі єдиного податку в 2022 році. Вони також є причиною зменшення надходжень ПДФО з отриманих у 2022 і 2023 роках підприємницьких доходів, оскільки частина громадян – СПД, які перебували на загальній системі оподаткування, скористалися можливістю сплачувати єдиний податок за ставкою 2%. Загалом, відповідно до експертних оцінок, у 2022 році зведений бюджет України через такі заходи податкової політики недоотримав близько 10,0 млрд грн [16].

З іншого боку, скасування вище зазначених пільг з 1 серпня 2023 року простимулювало зростання обсягів сплати єдиного податку і ПДФО в 2023 році (на 15,5% і 22,0%, відповідно) та в 2024 році (на 45,3% і 47,2%) (див. рис. 2.5.).

Привабливість ССО (див. табл. 2.4., рис. 2.4.) для громадян – СПД вигідна і для органів місцевого самоврядування. Адже, на відміну від ПДФО, єдиний податок у повному розмірі надходить до місцевих бюджетів. У результаті це формує відповідну структуру надходжень останніх від оподаткування підприємницьких доходів громадян. Наведені на рисунку 2.7. результати розрахунків демонструють постійне домінування єдиного податку як інструменту фіскального впливу на доходи ФОПів та, відповідно, місцевих бюджетів.

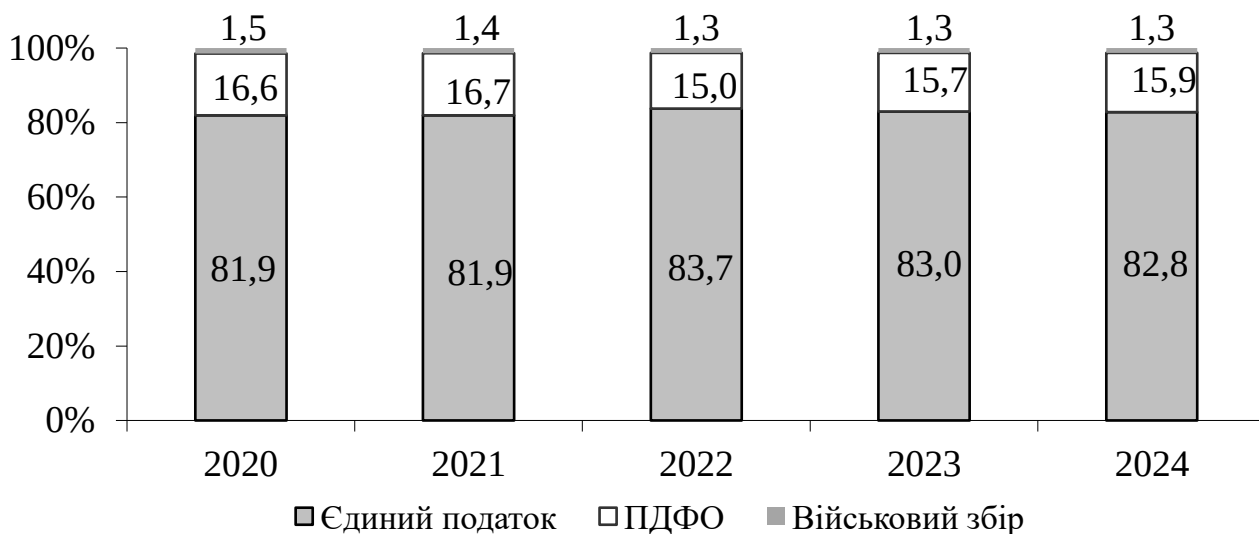
Аналогічна ситуація складається і щодо використання підприємницьких доходів громадян як бази формування податкових надходжень зведеного бюджету України. Щороку понад 80% таких платежів забезпечує єдиний податок

(рисунок 2.8.). На частку ПДФО від громадян – СПД припадало від 15,0% до 16,7%, військового збору – не більше 1,5%.

Джерело: розраховано за [64].

Рис. 2.7. Структура надходжень місцевих бюджетів України від оподаткування доходів громадян від підприємницької діяльності у 2020-2024 рр., %

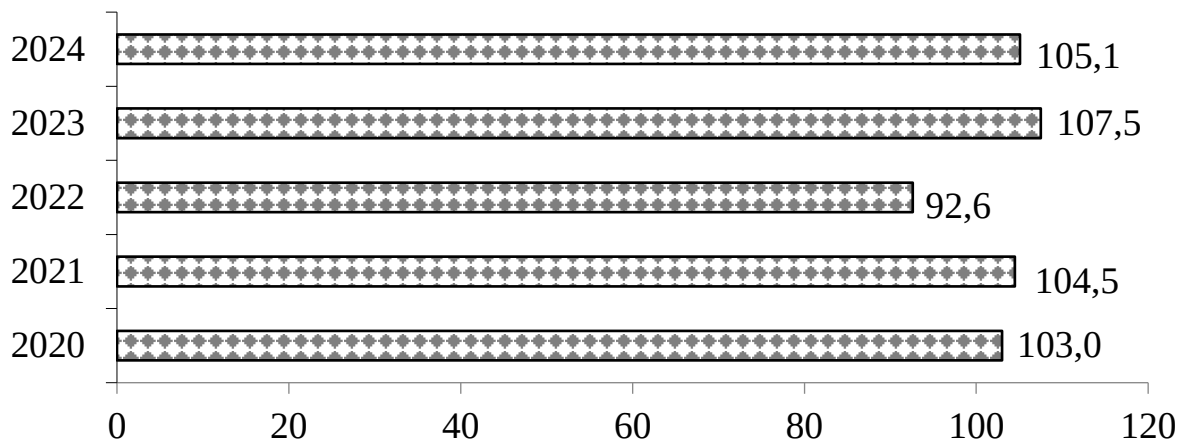

Джерело: розраховано за [64].

Рис. 2.8. Структура надходжень зведеного бюджету України від оподаткування доходів громадян від підприємницької діяльності у 2020-2024 рр., %

Механізм застосування ССО забезпечує не тільки вагому фінкальну роль єдиного податку, але й відносну простоту й точність прогнозування розміру його потенційних надходжень у місцеві бюджети. Протягом минулих років плани з надходження єдиного податку перевиконані в межах від +3,0% у 2020 році до

+7,5% у 2023 році (рисунок 2.9.). Винятком з означеної тенденції стали показники 2022 року (-7,4%) з причин, про які мова вже йшла вище.

Джерело: розраховано за [64].

Рис. 2.9. Рівень виконання планових показників надходження єдиного податку до місцевих бюджетів України в 2020-2024 роках, %

Отримані результати порівняльного аналізу та деталізація механізму справляння ПДФО, військового збору та єдиного податку дозволяють відносити до провідних чинників формування фіскальної ролі податків з доходів громадян від підприємницької діяльності наступне:

- 1) макроекономічні чинники, продюковані війною (зменшення кількості громадян – СПД через втрату бізнесу на окупованих територіях або еміграцію за кордон; інфляція);
- 2) особливості механізму застосування податкових платежів з доходів громадян – СПД;
- 3) види діяльності, які дозволяють / перешкоджають перебуванню на ССО;
- 4) запровадження / анулювання пільг зі сплати таких податків.

РОЗДІЛ 3

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ АКТИВІЗАЦІЇ РОЛІ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА У ФОРМУВАННІ ДОХОДІВ ДЕРЖАВИ

3.1. Фіскальний потенціал оподаткування доходів громадян від підприємницької діяльності в Україні

Проведене дослідження стану оподаткування доходів громадян від підприємницької діяльності показало, що вони є значимим джерелом доходів бюджетів органів влади в Україні. При цьому умови, на яких будувалися взаємовідносини держави і платників податків України, змінювалися навіть під час активних воєнних дій. Відповідно, існують підстави вважати, що податкова політика щодо ФОПів і отриманих ними доходів надалі також розвиватиметься. Проте вектор її розвитку, ймовірно, залежатиме від умов, в яких перебуватиме країна: сприятливих чи критичних.

У першому випадку йдеться про припинення бойових дій, переведення національної економіки на мирні рейки з метою забезпечення повоєнного відновлення країни. Як зазначають Крисоватий А.І. і Валігура В.А.: «За цього сценарію позитивний аспект – можливість формування сприятливого інституційного середовища для отримання інвестицій. У такому випадку є підстави для часткової лібералізації податкової системи з метою залучення капіталу та подальшого розширення бази оподаткування» [22, с. 48].

Згідно з другим триватимуть воєнні дії, які виснажуватимуть ресурси нашої держави та можуть призвести до консервації негативних соціально-економічних і політичних процесів. За такого розвитку подій потрібно враховувати специфічні фактори: «несприятливий інвестиційний клімат; тривалу економічну кризу, спричинену бойовими діями; потребу в додаткових фіскальних ресурсах на ведення воєнних дій та підтримку населення, яке страждає від наслідків війни, тощо. В умовах розвитку цього сценарію податкова система не може бути надмірно лібералізованою протягом довгого часу, оскільки

тривалі воєнні дії не дадуть змоги забезпечувати державу достатньою кількістю фінансових ресурсів. Разом із тим необхідно надавати податкові стимули тій частині бізнесу, яка фізично постраждала від бойових дій (руйнування основних фондів, неможливість провадження підприємницької діяльності внаслідок окупації, перекваліфікація на потреби воєнного часу)» [22, с. 49].

Проте, який би вектор розвитку податкової системи і податкової політики не обрала влада, потрібно враховувати не тільки її потреби у фінансових ресурсах, але й можливості відповідних суб'єктів оподаткування продукувати обов'язкові платежі до державного бюджету. Коли йдеться про доходи громадян від підприємницької діяльності, вагомо мати на увазі її особливості як різновиду господарської діяльності. Також потрібно рахуватися з тим, що високий рівень самозайнятості населення – це не тільки додаткові податкові надходження, але й менші витрати державних фінансових ресурсів на соціальну підтримку малозабезпечених верств населення. Тому, на наш погляд, фіскальний потенціал оподаткування доходів громадян від підприємницької діяльності в Україні за розміром і структурою визначається мірою збалансування різнорідних (фінансових, соціальних) пріоритетів органів державної влади та ФОПів.

Таке збалансування потребує пошуку відповіді на питання щодо:

- 1) доцільності збереження двох систем оподаткування доходів громадян від підприємницької діяльності;
- 2) при позитивній відповіді на перше питання, необхідних змін у механізмі єдиного податку для ФОПів;
- 3) можливості вдосконалення механізму застосування ПДФО і військового збору щодо підприємницьких доходів як їхньої бази.

Відповідь на перше питання стосується, насамперед, ССО. Можливості, які вона продукує для громадян – СПД, досить привабливі, що й пояснює позитивну динаміку їхньої кількості як платників єдиного податку (таблиця 3.1). Тільки події початку повномасштабної воєнної агресії призупинили означений позитивний тренд у 2022 році. Проте вже в наступному бюджетному періоді

сукупний показник кількості платників єдиного податку – ФОП перевищив довоєнні показники.

Таблиця 3.1

Дані про кількість громадян - платників єдиного податку за 2018-2023 роки (станом на кінець періоду), тис. осіб

Група платників	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Перша	231,5	223,2	226,9	223,3	207,7	210,4
Друга	645,9	669,1	658,1	622,8	555,3	601,8
Третя (ставки 3% / 5%)	517,1	596,0	645,6	707,5	466,9	761,0
Третя (ставка 2%)	х	х	х	х	265,5	х
Разом	1394,5	1488,3	1530,6	1553,6	1495,4	1573,2

Складено за [13; 43, с. 57].

Приваба ССО продиктована, насамперед, відносною легкістю виконання податкових зобов'язань платниками (починаючи з обліку їхніх активів і закінчуючи формулами розрахунку розміру податку до сплати в бюджет).

У збереженні та розвитку ССО, крім самих громадян – СПД, також зацікавлені органи місцевого самоврядування. Саме для їхніх бюджетів (див. табл. 2.5, рис. 2.7) надходження єдиного податку – вагоме джерело доходів.

З іншого боку, така обставина пояснює, чому органи місцевого самоврядування найрізноманітнішими способами підтримують громадян у веденні власного бізнесу в малому форматі. Це призводить до активного розвитку видів діяльності, насамперед, за такими напрямками, як інформаційні та телекомунікаційні послуги; професійна, наукова і технічна діяльність; торгівля та ремонт автотранспорту; транспорт (таблиця 3.2).

Таблиця 3.2

Дані про структуру зареєстрованих громадян - платників єдиного податку третьої групи в розрізі галузей діяльності в 2018-2023 роках, % [43, с. 57-58]

Галузь	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Інформаційні та телекомунікаційні послуги	30	32	34	37	47	37
Професійна, наукова і технічна діяльність	13	13	13	13	12	14

Торгівля та ремонт автотранспорту	17	16	15	13	11	12
Транспорт	10	10	10	10	8	10
Нерухомість	6	6	6	6	5	6
Переробна галузь	5	5	4	4	3	4
Адміністративні та допоміжні послуг	4	4	4	4	4	4
Інше	14	14	14	13	11	13
Разом	100	100	100	100	100	100

На відміну від органів місцевого самоврядування, при оподаткуванні доходів громадян від підприємницької діяльності центральні органи влади мають інтерес до розвитку загальних підходів, тобто в нарощуванні надходжень ПДФО. Крім орієнту на фіскальні цілі, така фінансова політика держави має на меті як зменшення можливостей до входження в тіньовий сектор національної економіки, так і зменшення розмірів останнього. На жаль, обґрунтованими аргументами противників ССО залишається її використання:

а) суб'єктами середнього й великого бізнесу, які мають максимальний фінансовий стимул при значних розмірах отриманого прибутку за спрощеним механізмом виконати власні податкові зобов'язання. Такій поведінці сприяють: «можливості заниження податкових зобов'язань у поєднанні із практичною відсутністю обліку руху товарів, високим рівнем готівкових розрахунків при незастосуванні РРО та необов'язковістю документального підтвердження походження товарів, що реалізуються через ССО» [43, с. 58];

б) суб'єктами тіньового бізнесу, які користуються відсутністю обов'язку обліковувати власні товарні запаси. Це стимулює розвиток «торгівлі контрафактним і контрабандним товаром через розгалужену мережу ФОП» [43, с. 59];

в) роботодавцями, які: «вважають привабливим обрати для своїх найманих працівників статус самозайнятих осіб на ССО замість стандартного трудового договору. Це відбувається як через простоту роботи за ССО, так і через низьку ставку (5 %) оподаткування доходу фізичної особи в межах ССО у порівнянні із ставкою оподаткування ПДФО (18%) та військовим збором (1,5%) такого ж доходу найманого працівника. Крім того, платники єдиного податку, які

наймають персонал, не мають стимулу укласти з ним трудові договори, оскільки вартість оплати роботи такого персоналу не вираховується з бази оподаткування єдиним податком, а сама зарплата найманих працівників підлягає оподаткуванню за загальною ставкою ПДФО (18%) та військового збору (1,5%)» [43, с. 64].

Зауважимо, що такі аргументи пояснюють домінування серед галузевих пріоритетів платників єдиного податку третьої групи напрямку «Інформаційні та телекомунікаційні послуги» (табл. 3.2.). Воно спостерігається при одночасному функціонуванні для працівників відповідної галузі (осіб, які уклали з роботодавцями – юридичними особами гіг-контракт) пільгового режиму загальної системи оподаткування доходів. Цей режим передбачає для таких працівників податкове навантаження, аналогічне третій групі платників ССО. При цьому їм не потрібно виконувати обов’язки по формуванню та поданню податкової звітності. Однак пільговий режим застосування ПДФО в цьому випадку виявляється менш привабливим, ніж ССО. Так, «на початок 2023 року в Україні працювали близько 272 тис. працівників ІТ-індустрії, використовуючи ССО. За узагальненими даними таку модель господарської діяльності й оподаткування обрали 87% чисельності працівників галузі. Попри певні складнощі в з’ясуванні обсягу доходів працівників галузі та середньорічної заробітної плати, констатуємо, що її розмір більший за середнє офіційне значення в Україні у чотири рази за підсумками 2021 року, а це близько 22 тис. євро. Отже, згадані платники мають найнижчий розмір ставок податків на працю як в Україні, так і в ЄС. У Німеччині, враховуючи середній рівень доходів працівників ІТ-індустрії, ставка податків на доходи дорівнює 42 %, США – 32, Люксембурзі – 36 %» [60, с. 93-94].

Крім зазначеного, наявність ССО непропорційно зміщує тягар індивідуального прибуткового оподаткування на підприємців, які застосовують ПДФО при оподаткуванні отриманого доходу, а також на громадян – найманих працівників в офіційному секторі національної економіки. Суттєвим негативним результатом такого зміщення вважаємо негативний вплив на фінансову

поведінку інших платників податків, які поступово втрачають стимули бути добросовісними у взаємостосунках з державою.

Зазначені негативні наслідки дії ССО продукують кардинальні пропозиції щодо її скасування [33], або ж посилення заходів податкового контролю за її платниками. Проте вважаємо, що винятково жорстке адміністрування ССО з боку контролюючих органів не принесе очікуваного ефекту, тим більше в його фіскальному вимірі. За такого підходу більш імовірно, що громадяни – СПД або перейдуть у тіньовий сектор економіки, або ж узагалі припинять господарську діяльність. Тому вбачаємо за доцільне запровадження змін в обох механізмах оподаткування доходів ФОПів.

Саме на такій позиції перебувають автори Національної стратегії доходів до 2030 року [43] - програмного документу, який визначив перспективи розвитку податкової системи України.

Можливості активізації фіскального потенціалу ССО вбачаємо при реалізації наступних заходів:

1) дієвий контроль за розміром доходів, отриманих громадянами – СПД. Саме він є базою для розрахунку розміру єдиного податку платниками третьої групи. Але більш важливо те, що цей показник – це один з критеріїв допуску ФОПів до застосування ССО. Тому підтримуємо необхідність неухильного дотримання законодавчих вимог щодо застосування реєстраторів розрахункових операцій (далі – РРО) як інструменту контролю за готівковим грошовим обігом;

2) застосування програмних чи інших РРО всіма СПД (сьогодні ця вимога не стосується платників єдиного податку першої групи). Таке зобов'язання для всіх ФОПів: «забезпечує рівні умови ведення бізнесу, зменшує тіньову економіку, збільшує доходи державного бюджету, сприяє покращенню взаємовідносин між податковими органами та суб'єктами господарювання, оскільки систематичний облік і контроль знижують можливості для корупції та суб'єктивних рішень з боку контролюючих органів» [47, с. 84];

3) запровадження для першої та другої груп, замість відносної, пропорційної ставки єдиного податку в розмірі, відповідно, 1% та 3% від обороту;

4) вилучення з переліку дозволених до перебування на другій групі єдиного податку окремих видів діяльності (виробництво товарів, ресторанне господарство);

5) включення до переліку дозволених до перебування на третій групі єдиного податку тих видів діяльності, які спрямовані на посилення обороноздатності країни (виробництво продукції оборонного призначення, обслуговування потреб Збройних Сил України тощо);

6) застосування спрощеного обліку товарних запасів усіма громадянами - СПД.

Щодо загальної системи оподаткування доходів від підприємницької діяльності, відмітимо, насамперед, наступне. Через те, що з 2025 року всі громадяни – СПД, незалежно від обраного способу сплати податків з отриманого доходу, є платниками військового збору, в цьому випадку варто вести мову про перегляд механізму нарахування та сплати ПДФО у напрямку посилення його привабливості для ФОПів. Адже загальна система оподаткування доходів громадян – це не тільки метод наповнення бюджетів коштами. Також вона виконує функцію перерозподілу доходів і багатства між верствами населення, які відрізняються за рівнем власного добробуту. Тому можливості її подальшого розвитку пов'язуємо з поширенням на всіх платників ПДФО пільгових елементів механізму його застосування. Йдеться про право громадян - отримувачів підприємницького доходу, з якого сплачено ПДФО, на застосування податкової соціальної пільги та податкової знижки.

Запропоновані заходи стосуються механізмів реалізації загальної та ССО доходів громадян – СПД. Проте ми переконані, що вони будуть низько результативними, якщо одночасно не відбуватимуться зміни в процедурах взаємодії платників податків і контролюючих органів. У зв'язку з цим необхідно вести мову не так про посилення, як про відновлення довіри платників до осіб та

інституцій, які уособлюють Українську державу. Адже громадяни, які обрали життєвий шлях на засадах підприємництва, повноцінно виконуватимуть власні податкові зобов'язання за умови дотримання всіма учасниками податкового процесу принципів справедливості й доброчесності. Від такої поведінки напряду залежить зростання фіскальної ролі платежів, які підприємці перераховують до Державного бюджету України та місцевих бюджетів.

3.2. Вітчизняні можливості апробації європейського досвіду оподаткування підприємницьких доходів громадян

Потенціал зростання фіскальної ролі доходів від оподаткування результатів підприємницької діяльності громадян залежить як від стану розвитку останньої, так і від технологій, які використовує держава, реалізуючи власну податкову політику. В сучасних умовах практично неможливо вести унікальну податкову політику без урахування міжнародних стандартів і тенденцій у царині оподаткування. Особливо зауважене важливе зараз, коли Українська держава намагається стати повноправним членом Європейського Співтовариства. Тому необхідно враховувати, що: «прозорість і відкритість, спрямованість на вирішення соціальних питань та економічну мотивацію домогосподарств є основними правилами податкової системи європейських країн» [55, с. 172].

В умовах ведення активних бойових дій підприємницька діяльність співвітчизників зазнає додаткових вагомих труднощів, які пов'язані із забезпеченням бізнесу енергетичними і трудовими ресурсами, ускладненою логістикою, зниженою купівельною спроможністю населення – основного споживача продукції суб'єктів малого бізнесу тощо. Крім того, за межі України виїхала велика кількість працездатних, економічно активних і професійно підготовлених громадян. Серед інших заохочень, які може застосувати українська влада для стимулювання розвитку підприємництва, повинні мати місце заходи податкового характеру, суголосні із зарубіжною фіскальною практикою.

За наявності різних підходів до оподаткування доходів громадян – СПД виокремимо приклади тих країн, досвід яких, на нашу думку, реально використати в Україні. До них включаємо Польщу, Чехію, Словаччину (таблиця 3.3). Так, паушальний підхід, який використовується в Чехії при обрахунку розміру об'єкта оподаткування за ССО, аналогічний механізму, який мав місце в Україні по ПДФО для ФОПів до введення в дію Податкового кодексу України. Він передбачає відсутність обов'язку громадян – СПД підтверджувати витрати, понесені в ході господарської діяльності. Останні, залежно від групи платника за ССО, встановлені нормативно на рівні 60–80%. До основних переваг паушального режиму варто включити:

«- спрощений облік: платники податків можуть уникнути складного процесу ведення бухгалтерського обліку та податкової звітності, оскільки оподатковується лише певний відсоток їхнього доходу або витрат;

- зменшення адміністративних витрат: відсутність необхідності ведення складної бухгалтерії і податкової звітності дає змогу підприємцям зосередитися на розвитку бізнесу, а не на вирішенні складних податкових питань;

- попередження несправедливості: паушальний режим може вважатися справедливішим для підприємців із низьким рівнем доходу або малих бізнесів, оскільки вони не завжди мають ресурси для проведення складного обліку та виплати високих податків;

- підтримка малих бізнесів: застосування паушального режиму може стимулювати розвиток малих бізнесів, оскільки він робить стартапи й невеликі підприємства більш конкурентоспроможними на ринку» [30, с. 47].

Узагальнюючи досвід європейських країн, суб'єкти яких мають тривалі тісні бізнесові контакти з українськими громадянами – СПД, прийняли велику кількість українських біженців, а також створили гарні умови для започаткування ними власного бізнесу (наприклад, «у першій половині 2024 року громадяни України створили кожен десятий бізнес у Польщі, а 77% нещодавно зареєстрованих іноземцями в Польщі бізнесів керували українці» [56]), доцільно, насамперед, мати за орієнтир:

Таблиця 3.3

Умови оподаткування доходів громадян від підприємницької діяльності в окремих країнах ЄС

Країна	Податковий інструмент	Ліміти	Особливості застосування
Польща	лінійний податок	відсутні	- заява громадянина; - ставка – 19%; - об’єкт – розмір підприємницького прибутку; - спрощений облік; - заборона на використання соціальних пільг, які є по інших податках
	ПДФО	відсутні	- неоподатковуваний місячний дохід – 3600 злотих; - ставка 12% - до річного доходу в межах 120 тис. злотих; - ставка 32% - до річного доходу понад 120 тис. злотих; - пільгове зменшення об’єкта оподаткування за наявності дітей і страхових витрат
Чехія	ССО	- річний оборот – до 2 млн крон; - відсутність реєстрації платником ПДВ	- ставка – 15%; - спрощений облік; - паушальний підхід; - пільгове зменшення об’єкта оподаткування за наявності неповнолітніх дітей і витрат на страхування
Словаччина	зменшений розмір ставки ПДФО – 15%	- річний дохід – до 100 тис. євро;	- неоподатковуваний річний дохід – 4922,82 євро; - спрощений облік; - пільгове зменшення об’єкта оподаткування за наявності неповнолітніх дітей і страхових витрат
	режим «фіксовані витрати»	- річний дохід – до 49790 євро; - відсутність реєстрації платником ПДВ; - лімітований перелік дозволених видів діяльності	- ставка – 15%; - неоподатковуваний річний дохід – 4922,82 євро; - паушальні витрати – 60% (сумарно – не більше 20 тис. євро); - спрощений облік; - пільгове зменшення об’єкта оподаткування за наявності неповнолітніх дітей і страхових витрат

Складено за [30, с. 40-49].

1) низьке фіскальне навантаження на доходи найбільш уразливих категорій ФОП;

2) максимальну простоту в адмініструванні податків, які справляються з підприємницького доходу громадян.

Тому варто розвивати вітчизняну ССО за напрямками, які сприятимуть зростанню надходжень до місцевих бюджетів з одночасним дотриманням принципу соціальної справедливості, а саме:

1) зменшення граничної межі доходу, який дозволяє перебувати на єдиному податку, вдвічі. Станом на 01.03.25 р. цей показник для третьої групи платників складає 1167 розмірів мінімальної заробітної плати, тобто 9336 тис. грн, що за офіційним курсом Національного банку України перевищує еквівалент 212 тис. євро. Він суттєво більший за аналогічний ліміт, який передбачає податкове законодавство європейських країн (табл. 3.3). Запропонований захід обмежить можливості перебування на ССО несумлінним представникам середнього й великого бізнесу, які, дроблячи власний бізнес, зловживають її можливостями;

2) підвищити рівень податкового навантаження для платників єдиного податку першої та другої груп. Його розрахунок за чинними в 2025 році найвищими податковими ставками показав, що податкове навантаження при максимально можливому доході складає:

- по першій групі: $3028 * 0,1 * 12 / 167 * 8000 = 0,27\%$;

- по другій групі: $8000 * 0,2 * 12 / 834 * 8000 = 0,29\%$.

Також механізм оподаткування доходів від підприємницької діяльності можна розвивати в напрямку диференціації ставок ПДФО залежно від глибини обліку доходів і витрат, здійснюваного громадянином – СПД, а саме на основі:

1) паушальних витрат;

2) спрощених форм податкового обліку доходів і витрат, у тому числі з використанням РРО;

3) повноцінного бухгалтерського обліку.

Швабій К.І. та Кошук Т.В. підкреслили: «Більшість країн ЄС (у т. ч. країни – сусіди по Східноєвропейському регіону) у складі ПДФО мають безумовні щодо величини доходу стандартні й індивідуальні вирахування, звільнення, знижки. Цими елементами, як правило, є неоподатковуваний мінімум, котрий дорівнює прожитковому, вирахування на утримання дитини/ дітей тощо» [60, с. 89]. Тому пропонуємо врахувати таку безумовність при поширенні на громадян – СПД, які сплачують ПДФО з отриманого доходу, права на податкову соціальну пільгу та податкову знижку.

Підвищення довіри громадян – СПД до контролюючих органів і поліпшення продуктивної співпраці між ними розглядаємо як важливий вектор політики детінізації доходів від підприємницької діяльності в Україні. У цьому випадку необхідно:

- 1) розширити спектр послуг, які на безкоштовній основі міг би отримати ФОП від працівників державних податкових органів при започаткуванні власного бізнесу, веденні обліку, формуванні та поданні податкової звітності;
- 2) знеособити процедуру ухвалення рішень щодо контрольних заходів при застосуванні ризик-орієнтованого підходу до вибору об'єктів податкових перевірок.

При реалізації таких пропозицій доцільно скористатися зарубіжним досвідом. Наприклад, у сучасних умовах цифровізації управлінських процесів розвивається такий напрям адміністрування обов'язкових платежів до державного бюджету, як заповнення податкових декларацій. Воно: «передбачає алгоритм, коли податкові органи заздалегідь отримують інформацію про доходи платників податків від третіх осіб, таких як фінансові установи, і використовують цю інформацію для заповнення податкових форм. Цей підхід має кілька значних переваг:

- зменшення ризику помилок при самотійному заповненні декларацій та спрощення процесу декларування;
- економія часу та ресурсів платників податків, що особливо актуально для малого бізнесу та фізичних осіб.

Попереднє заповнення податкових декларацій стало поширеною практикою у багатьох країнах. Наприклад, у Фінляндії податкова адміністрація на основі попередньо заповненої декларації формує податкове рішення щодо розміру податку, який підлягає сплаті, з можливістю внесення платником коректив» [45, с. 81-82]. Ймовірно, що така сервісна послуга державних податкових органів сприятиме підвищенню рівня податкової дисципліни та звуженню масштабів ухилення від оподаткування громадянами – СПД.

На досягнення таких цілей спрямоване широке застосування сучасних інформаційних технологій (таблиця 3.4).

Таблиця 3.4

Показники використання інформаційних технологій у країнах ОЕСР
в 2018-2021 роках, % [45, с. 82]

Стан реалізації технології	Віртуальні помічники			Штучний інтелект			Інтерфейси прикладного програмування		
	2018	2021	зміна (2021 – 2018)	2018	2021	зміна (2021 – 2018)	2018	2021	зміна (2021 – 2018)
Не використовується	51,7	24,1	-27,6	52,6	17,5	-35,1	14,0	1,7	-12,3
Етап впровадження	13,8	12,1	-1,7	15,8	28,1	+12,3	7,0	5,3	-1,7
Використовується	34,5	63,8	+29,3	31,6	54,4	+22,8	79,0	93,0	+14,0

Цифровізація процедур податкової взаємодії відбувається за допомогою широкого застосування таких інноваційних рішень:

1) мобільні додатки:

- «дають технічну можливість зручно і швидко подавати податкові декларації, отримувати інформацію про податкові зобов'язання та сплачувати податки онлайн. Це спрощує процеси податкового адміністрування, особливо для підприємців та samozайнятих осіб, які часто обмежені в ресурсах;

- забезпечують доступ до важливої інформації в режимі реального часу, що дає змогу підприємцям оперативно реагувати на зміни в податковому законодавстві та уникати помилок у звітності. Їх можуть використовувати для

надсилання нагадувань про строки подачі декларацій та сплати податків, а це відповідно знижує ризик прострочення сплати платежів і штрафів» [45, с. 81];

2) чат-боти, які інтегровані в цифрові платформи (зокрема й у мобільні додатки):

- «забезпечують автоматизовану підтримку платників податків: можуть відповісти на поширені запитання, надати консультації щодо заповнення декларацій та інформувати про актуальні податкові зміни;

- можуть виконувати функції моніторингу й аналізу діяльності платників податків, виявляючи потенційні ризики ухилення від оподаткування. Завдяки алгоритмам машинного навчання та штучного інтелекту, чат-боти можуть аналізувати великі обсяги даних, виявляти підозрілі транзакції або недостовірну звітність» [45, с. 82];

3) блокчейн: «можуть забезпечити незмінність і достовірність податкових даних, що знижує можливості для шахрайства та ухилення від оподаткування» [45, с. 82];

4) великі дані (Big Data): «дають змогу податковим органам збирати, аналізувати й використовувати величезні масиви інформації для виявлення схем ухилення від оподаткування та оцінки ризиків» [45, с. 82];

5) штучний інтелект (AI): «можна автоматизувати процеси перевірки декларацій, розслідування податкових зловживань, що значно зменшує час і ресурси, необхідні для таких завдань» [45, с. 82].

Цифровізація податкових відносин, учасниками яких є громадяни – СПД, значною мірою спрямована і на зменшення їхніх можливостей для ухилення від оподаткування. Означена проблема характерна для всіх європейських країн. Крім традиційних (додатки А, Б), активно функціонують сучасні форми ухилення ФОПів від оподаткування, зокрема: «зловживання он-лайн платформами для спільної роботи та діяльністю в цифровій економіці; зловживання он-лайн торгівлею / послугами для уникнення звітування про повний дохід; приховування грошових операцій за допомогою криптовалют або

нерегульованих електронних грошових переказів; працевлаштування незадекларованих працівників із центрів для біженців» [10, с. 115].

Функціонування різних схем ухилення громадян – СПД від сплати податків значною мірою відбувається через надмірні адміністративні витрати, зумовлені виконанням ними податкових обов'язків. Тому в країнах ЄС намагаються їх мінімізувати шляхом реалізації програм:

- 1) спрощеного законодавства для внутрішнього ринку;
- 2) оцінки потенційних наслідків для СПД від пропонованих законодавчих змін;
- 3) прямої інформаційної та консультативної підтримки;
- 4) координації податкової політики країн – членів ЄС [10, с. 118].

Отже, сьогодні й надалі важливим завданням залишається збереження економічної активності населення України, яка часто набуває форми їхньої самозайнятості, в тому числі шляхом ведення підприємницької діяльності. Заходи державної, в тому числі податкової, політики, спрямовані на підтримання та стимулювання бізнес-активності громадян, сприяють збереженню економічної динаміки, соціальної рівноваги, що критично в умовах значних випробувань для економічної та фінансової системи країни. Незважаючи на відсутність провідної ролі у формуванні доходів зведеного бюджету України, надходження від оподаткування результатів господарської діяльності ФОПів залишаються стабільним джерелом бюджетних ресурсів, гостро необхідних для фінансування потреб захисту країни від ворога, реалізації програм соціального захисту населення та повоєнного відновлення держави.

ВИСНОВКИ

Формування доходів держави - ключове завдання для забезпечення її функціонування та виконання органами державної влади та місцевого самоврядування соціально-економічних зобов'язань перед суспільством. Акумуляція доходів держави відбувається, переважно, у формі її бюджетних ресурсів. Основними методами наповнення державного бюджету є самофінансування, кредитування та оподаткування. Кожен із цих методів має власні переваги та недоліки. Тому їхнє застосування по-різному впливає на можливості розвитку національної економіки та забезпечення добробуту громадян у безпечному середовищі.

Самофінансування передбачає використання державного майна для отримання доходів, зокрема через приватизацію, оренду та інвестування капіталу. Хоча цей метод дозволяє швидко наповнювати бюджет і ефективніше використовувати державні активи, він має суттєві обмеження, оскільки ресурси держави вичерпні. Крім того, існує ризик втрати суспільством контролю над стратегічно важливими об'єктами.

Кредитування дозволяє державі оперативно залучати кошти для покриття бюджетного дефіциту та фінансування великих інфраструктурних проєктів. Однак цей метод має значні недоліки, зокрема залежність від зовнішніх і внутрішніх кредиторів, а також необхідність витратити бюджетні ресурси на обслуговування боргу.

Оподаткування є найбільш стабільним і прогнозованим способом наповнення бюджету. Воно базується на обов'язкових платежах з доходів громадян і підприємств та має важливе значення для перерозподілу доходів у суспільстві. Податкові надходження забезпечують фінансування ключових сфер: охорони здоров'я, освіти, соціального забезпечення та інфраструктури. Прогресивні податкові системи сприяють зменшенню економічної нерівності, а ефективна податкова політика дозволяє державі регулювати економічні процеси та контролювати інфляцію.

Загалом, оптимальне поєднання різних методів формування державних доходів є необхідним для фінансової стабільності країни. Оподаткування відіграє провідну роль у забезпеченні сталого розвитку, проте його ефективність залежить від прозорості податкової системи, справедливого розподілу податкового навантаження та довіри громадян до державних інституцій.

Доходи громадян від підприємницької діяльності - важливе джерело наповнення державного бюджету. Підприємницька діяльність охоплює різні сфери економіки, включаючи виробничий, комерційний, фінансовий та інноваційний сегменти. Вибір конкретного напрямку господарської діяльності впливає на особливості оподаткування, що визначаються державою через систему КВЕД. Це дозволяє враховувати специфіку бізнесу та регулювати податкове навантаження на громадян - СПД.

Класифікація доходів ФОП за критеріями, такими як форма доходу, рівень оподаткування та купівельна спроможність, вагомо впливає на визначення потенційної податкової бази. Оскільки держава прагне до максимізації податкових надходжень, а підприємці – до зменшення податкового тягара, взаємодія між цими сторонами потребує чіткої правової регламентації.

Різниця між доходами громадян - СПД і тими, хто працює за наймом, проявляється за критеріями стабільності доходу, рівня соціальних гарантій і рівня податкового навантаження. ФОПи мають можливість отримувати більші за розміром доходи, але водночас несуть підвищені фінансові ризики та зобов'язані самостійно, із заробленого доходу, сплачувати податки та соціальні внески.

Застосування різних систем оподаткування (загальної або спрощеної) надає ФОПам гнучкість у виборі оптимального варіанту сплати податків. Проте необхідність суворого дотримання податкового законодавства та обов'язкового ведення обліку доходів є визначальним чинником для правомірного здійснення діяльності.

Регулювання оподаткування доходів громадян від підприємницької діяльності - важливий елемент економічної політики держави. Створення

справедливої податкової системи сприяє розвитку підприємництва, наповненню бюджету та забезпеченню фінансової стабільності країни.

Загальна система оподаткування доходів громадян від підприємницької діяльності - важлива складова податкової системи України. Вона регламентує порядок нарахування та сплати ФОПами ПДФО і військового збору, що дозволяє державі акумулювати значні фінансові ресурси. Аналіз платежів до зведеного бюджету показав суттєве (майже двократне) зростання в 2020-2024 роках обсягу ПДФО: з 271,2 до 532,4 млрд грн. Проте основними джерелами такої динаміки стали доходи від заробітної плати та грошове забезпечення військовослужбовців. Фіскальна роль надходжень ПДФО від громадян – СПД залишалася незначною. У 2024 році їхня частка в загальних надходженнях ПДФО становила лише 2,0%, а сумарні податкові платежі (ПДФО та військовий збір) склали 11,5 млрд грн, що становило в середньому 0,55% усіх податкових надходжень зведеного бюджету.

Водночас проведена оцінка динаміки податкових надходжень з доходів ФОПів за загальною системою оподаткування засвідчила позитивний тренд зростання розміру фактичних платежів, перевищення планових показників і поступове відновлення підприємницької активності після початкового спаду, спричиненого повномасштабною військовою агресією в 2022 році. Наприклад, у 2023 році рівень виконання планових надходжень ПДФО становив 180,7%, що свідчить про суттєве перевиконання запланованих показників.

Більш вагому фіскальну роль надходження ПДФО від громадян – СПД відіграють при формуванні місцевих бюджетів. Виявлена тенденція до поступового зростання частки таких надходжень ПДФО по відношенню до загального обсягу надходжень: ПДФО у місцеві бюджети України – з 1,9% до 2,6%; податкових платежів місцевих бюджетів України – з 1,2% до 1,5%; доходів місцевих бюджетів України – з 0,7% до 1,0%.

ССО - важливий інструмент підтримки розвитку малого та середнього бізнесу в Україні. Її застосування дозволяє мінімізувати податкове навантаження, спростити бухгалтерський облік і стимулювати економічну активність ФОПів. Такі переваги зумовлюють пріоритетний вибір (близько 75%

усіх зареєстрованих) громадянами – СПД саме ССО для унормування власних податкових відносин з державою. Бюджет, до якого будуть зараховані надходження від ССО, визначається за місцем податкової адреси платника єдиного податку. Тому результати підприємницької діяльності громадян по-різному впливають на формування доходів ланок бюджетної системи України, а саме:

- сукупна частка ПДФО і військового збору в податкових надходженнях Державного бюджету України протягом 2020-2024 років зменшилася на 0,02% (з 0,32% до 0,3%), а в загальному обсязі його доходів – на 0,9% (з 0,25% до 0,16%);
- сукупні надходження єдиного податку і ПДФО, які сплачували громадяни – СПД, протягом останніх п’яти років збільшилися в два рази, з 31,0 до 61,8 млрд грн, формуючи від 9,28% до 14,01% усього обсягу податкових надходжень місцевих бюджетів і від 6,54 до 9,09% - загального обсягу їхніх доходів;

Як фінансовий інструмент щодо доходів ФОПів і надходжень місцевих бюджетів, єдиний податок стабільно домінував над ПДФО: у середньому його надходження в порівнянні з надходженнями складала 9 : 1.

Механізм застосування ССО забезпечує не тільки вагому фінансову роль єдиного податку, але й відносну простоту й точність прогнозування розміру його потенційних надходжень. Протягом минулих років плани з надходження єдиного податку перевиконані в межах від +3,0% у 2020 році до +7,5% у 2023 році за винятком 2022 року (-7,4%). На такий результат вплинули тимчасові (квітень 2022 року – липень 2023 року) рішення про додаткові податкові пільги для громадян – СПД.

Податкові зобов’язання ФОПів - важливий фактор формування державного бюджету України. ССО продовжує відігравати значну роль у підтримці розвитку малого бізнесу, забезпечуючи відносно простий механізм адміністрування податків. У 2023 році кількість платників єдиного податку зросла до 1 573,2 тис. осіб, що перевищило довоєнні показники. Зокрема, найбільше зростання відбулося серед платників третьої групи, чисельність яких

досягла 761,0 тис. осіб. Значна частина єдиного податку надходить від ФОПів, які працюють у сфері інформаційних та телекомунікаційних послуг (37%), професійної та наукової діяльності (14%), торгівлі (12%). Проте подальший розвиток фіскального потенціалу оподаткування доходів громадян від підприємницької діяльності визначається мірою збалансування різномірних (фінансових, соціальних) пріоритетів органів державної влади та ФОПів. Воно потребує відповіді на питання щодо:

- 1) доцільності збереження двох систем оподаткування доходів громадян від підприємницької діяльності;
- 2) при позитивній відповіді на перше питання, необхідних змін у механізмі єдиного податку для ФОПів;
- 3) можливості вдосконалення механізму застосування ПДФО і військового збору щодо підприємницьких доходів як їхньої бази.

Негативна відповідь на перше питання призведе до переходу громадян – СПД у тіньовий сектор економіки, або до припинення їхньої господарської діяльності. Тому за збереження обох систем оподаткування доходів ФОПів варто зробити наголос на їх удосконаленні.

Можливості активізації фіскального потенціалу ССО вбачаємо при реалізації наступних заходів:

- 1) дієвий контроль за розміром доходів, отриманих громадянами – СПД, засобами застосування РРО як інструменту контролю готівкового грошового обігу;
- 2) застосування програмних чи інших РРО всіма СПД (сьогодні ця вимога не стосується платників єдиного податку першої групи);
- 3) запровадження для першої та другої груп, замість відносної, пропорційної ставки єдиного податку в розмірі, відповідно, 1% та 3% від обороту;
- 4) вилучення з переліку дозволених до перебування на другій групі єдиного податку окремих видів діяльності (виробництво товарів, ресторанне господарство);

5) включення до переліку дозволених до перебування на третій групі єдиного податку тих видів діяльності, які спрямовані на посилення обороноздатності країни (виробництво продукції оборонного призначення, обслуговування потреб Збройних Сил України тощо);

6) застосування спрощеного обліку товарних запасів усіма СПД.

Щодо загальної системи оподаткування доходів від підприємницької діяльності, варто вести мову про перегляд механізму нарахування та сплати ПДФО у напрямку посилення його привабливості для ФОПів. Тому можливості її подальшого розвитку пов'язуємо з поширенням на всіх платників ПДФО пільгових елементів механізму його застосування - прав на застосування податкової соціальної пільги та податкової знижки.

Аналіз європейського досвіду оподаткування підприємницьких доходів громадян свідчить про наявність ефективних механізмів, які можуть бути використані для вдосконалення податкової політики України. Зокрема, у країнах ЄС, таких як Польща, Чехія та Словаччина, застосовуються різні підходи до спрощеного оподаткування, що поєднують гнучкість адміністрування та економічні стимули для малого бізнесу.

Одним із ключових інструментів є паушальні витрати, які дозволяють підприємцям вести спрощений облік і зменшувати адміністративне навантаження. Наприклад, у Словаччині паушальні витрати складають 60% доходу, але не більше 20 тис. євро, що значно спрощує ведення бухгалтерії. Впровадження аналогічного механізму в Україні може сприяти зменшенню рівня тінізації економіки та підвищенню податкової дисципліни.

Європейський досвід демонструє ефективність застосування диференційованих ставок податку залежно від рівня доходу. У Польщі та Чехії діють прогресивні системи оподаткування, що дозволяє розподіляти податкове навантаження відповідно до фінансових можливостей підприємців. Запровадження подібних підходів в Україні дозволило б зробити податкову систему більш справедливою.

Важливим напрямком реформ є цифровізація податкових процесів. У країнах ЄС активно впроваджуються автоматизовані системи податкового адміністрування, що включають електронне декларування, використання мобільних додатків та штучного інтелекту для аналізу податкових даних. Це сприяє зменшенню витрат підприємців на податковий облік і підвищує прозорість взаємодії з податковими органами.

Враховуючи європейський досвід, вдосконалення спрощеної системи оподаткування в Україні має передбачати зменшення граничних лімітів доходів для ФОПів, запровадження обов'язкового використання РРО, диференціацію податкових ставок залежно від рівня доходу та подальшу цифровізацію податкових процесів. Це дозволить підвищити ефективність податкової системи, збільшити надходження до бюджету та створити сприятливі умови для розвитку малого бізнесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамченко Н. А. Шляхи удосконалення пільгового оподаткування з податку на доходи фізичних осіб. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. Вип. 16. Ч. 3. С. 106-109.
2. Андрущенко В.Л. Фінансова думка Заходу в ХХ столітті: (Теоретична концептуалізація і наукова проблематика державних фінансів). Львів : Каменяр, 2000. 303 с.
3. Бак Н.А. Фінанси : навч. посіб. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2012. 352 с.
4. Бутирін І.О. Державна політика доходів в умовах цифрової трансформації. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2021. № 40. С. 15-19. URL : http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/40_2021ua/5.pdf
5. Бюджетний кодекс України : Закон України від 21 черв. 2001 р. № 2542-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>
6. Б'юкенен Дж.М., Масгрейв Р.А. Суспільні фінанси і суспільний вибір: Два протилежні бачення держави / пер. з англ. Київ : Вид. дім «КМ Академія», 2004. 175 с.
7. Валігура Т. Теоретичний базис фіскального регулювання розподілу доходів та багатства в суспільстві. *Світ фінансів*. 2022. Вип. 2. С. 93-107.
8. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпін : ВТФ «Перун», 2007. 1736 с.
9. В Україні збільшилась чисельність ФОПів, але зменшилась кількість платників ПДВ. *LigaZakon*. URL : https://biz.ligazakon.net/news/226745_v-ukran-zblshilas-chiselnst-fopv-ale-zmenshilas-klkst-platnikv-pdv
10. Герчаківський С.Д., Сідляр В.В. Ухилення від оподаткування малого і середнього бізнесу: особливості схем в ЄС та проєкція на Україну. *Фінанси України*. 2024. № 4. С. 109-127.
11. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січ. 2003 р. № 436-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>

12. Державна казначейська служба України : *веб-сайт*. URL : <http://www.treasury.gov.ua/>
13. Державна податкова служба України : *веб-сайт*. URL : <https://tax.gov.ua/>
14. Державна служба статистики України : *веб-сайт*. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>
15. Десятнюк О., Марченко Л. Науково-методичні детермінанти податкової політики в умовах трансформації національної економіки. *Світ фінансів*. 2021. Вип. 4 (69). С. 8-19.
16. Децик О., Стешенко А. Зіграти на 2%. Хто скористався податковим поспіхом уряду? *LB.UA. Дорослий погляд на світ*. 2023. 9 лютого. URL : https://lb.ua/economics/2023/02/09/545260_zigrati_2_ho_skoristavsya.html
17. Дутова Н.В., Лесік Є.С. Оподаткування доходів фізичних осіб в Україні: проблеми та вдосконалення на базі досвіду зарубіжних країн. *Економіка і організація управління*. 2019. Вип. 1. С. 43-52.
18. Задорожня Л.А. Регулятивна ефективність персонального прибуткового податку: приклад України : дис. ... канд. екон. наук, спец. : 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. Ірпінь : Ун-т держ. фіск. служби України. 2017. 266 с.
19. Замасло О., Кобильник М. Оцінка фіскальної ефективності бюджетоутворюючих податків в Україні. *Світ фінансів*. 2021. Вип. 2 (67). С. 66-78.
20. З початку 2023 року підприємці сплатили до бюджету 15,2 млрд грн єдиного податку. *Державна податкова служба України*. URL : <https://tax.gov.ua/media-tsentr/novini/685975.html>
21. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4870>
22. Крисоватий А.І., Валігура В.А. Новації та напрями вдосконалення податкового законодавства України в умовах воєнного стану. *Фінанси України*. 2022. № 6. С. 33-53.

23. Крисоватий А.І., Валігура В.А. Підходи до реформування спрощеної системи оподаткування в умовах реалізації Національної стратегії доходів до 2030 року. *Фінанси України*. 2024. № 8. С. 7-29.
24. Куба О.В., Горбенко Я.О. Оподаткування доходів фізичних осіб: закордонний та вітчизняний досвід. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. Вип. 22. С. 931-935.
25. Луніна І.О. Державні фінанси України у перехідний період. Харків : Форт, 2000. 296 с.
26. Луніна І.О. Потенціал публічних фінансів для забезпечення видатків воєнного періоду та поствоєнного відновлення України. *Фінанси України*. 2022. № 8. С. 7-26.
27. Лютий І.О., Іванюк В.Е. Оподаткування індивідуальних доходів в Україні: актуальні питання модернізації. *Фінанси України*. 2019. № 1. С. 30-49.
28. Міністерство фінансів України : *веб-сайт*. URL : <http://www.minfin.gov.ua>
29. Національний банк України : *веб-сайт*. URL : <http://www.minfin.gov.ua>
30. Олейнікова Л.Г. Трансформація оподаткування малого бізнесу – уроки для України: вивчення досвіду країн ЄС з перехідною економікою. *Фінанси України*. 2024. № 6. С. 34-53.
31. Патицька Х.О. Фінансова стійкість територіальних громад у воєнний час: роль податкових доходів. *Фінанси України*. 2024. № 3. С. 95-115.
32. Платників єдиного податку переведуть на загальну систему оподаткування – Гетманцев. *LigaZakon*. URL : https://buh.ligazakon.net/news/225176_platnikov-dinogo-podatku-perevedut-na-zagalnu-sistemu-opodatkuvannya--getmantsev
33. Податкова система України : підручник / В.М. Федосов та ін.; за ред. В.М. Федосова. Київ : Либідь, 1994. 464 с.
34. Податковий кодекс України : Закон України 2 грудня 2010 року № 2755-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
35. Податок на доходи фізичних осіб в умовах інтеграції в європейське співтовариство. URL : http://www.economyconfer.com.ua/full_article/971/

36. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у період дії воєнного стану : Закон України від 10 жовт. 2024 р. № 4015-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4015-IX#Text>
37. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану : Закон України від 24 бер. 2022 р. № 2142-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2142-20#Text>
38. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану : Закон України від 15 бер. 2022 р. № 2120-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text>
39. Про податок з доходів фізичних осіб : Закон України від 22 трав. 2003 р. № 889-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-15#Text>
40. Про податок на промисел : Декрет Кабінету Міністрів України від 17 бер. 1993 р. № 24-93. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/24-93#Text>
41. Про прибутковий податок з громадян : Декрет Кабінету Міністрів України від 26 груд. 1992 р. № 13-92. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/13-92#Text>
42. Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності : указ Президента України від 3 лип. 1998 р. № 727/98. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/727/98#Text>
43. Про схвалення Національної стратегії доходів до 2030 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 груд. 2023 р. № 1218-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1218-2023-%D1%80#Text>
44. Сибірянська Ю., Пірникоза П. Фіскальні та соціальні ефекти реформування податку на доходи фізичних осіб в Україні : *Офіс з фінансового та економічного аналізу у Верховній Раді України*. URL : https://platforma-msb.org/wpcontent/uploads/2017/09/2017-07-18-Fiskalni_ta_sots_efekty-Personal-income-tax.pdf

45. Сідляр В., Герчаківський С., Косс С. Цифровізація податкового адміністрування в контексті підвищення ефективності оподаткування малого та середнього бізнесу. *Світ фінансів*. 2024. Вип. 4 (81). С. 75-88.
46. Сміт А. Дослідження про природу і причини багатства народів / пер. з англ. О. Васильєв, М. Межевікіна, А. Малівський. Київ : Наш формат, 2018. 736 с.
47. Соколовська А.М. Основи теорії податків : навч. посібник. Київ : Кондор, 2010. 326 с.
48. Соколовська А. Податки на доходи в податковій політиці інклюзивного зростання: теоретичний аспект. *Світ фінансів*. 2020. Вип. 1 (62). С. 49-65.
49. Соколовська А.М. Податкова система держави: теорія і практика становлення. Київ : Знання- Прес, 2004. 454 с.
50. Соколовська А.М., Райнова Л.Б. Вплив податків на нерівність доходів в Україні. *Фінанси України*. 2019. № 7. С. 72-91.
51. Соколовська А.М., Райнова Л.Б. Сценарії реформування ПДФО в контексті зменшення нерівності доходів в Україні. *Фінанси України*. 2023. № 4. С. 7-35.
52. Танклевська Н.С. Світовий досвід оподаткування доходів фізичних осіб. URL : <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/6.1/264.pdf>
53. Ткачик Ф., Остапчук В. Європейські пріоритети оподаткування доходів фізичних осіб. *Світ фінансів*. 2020. Вип. 2 (63). С. 77-87.
54. Тулай О., Ямелинець А. Податок на доходи фізичних осіб: досвід зарубіжних країн. *Світ фінансів*. 2019. Вип. 1. С. 76-86.
55. Угрин В. Фіскальні та соціальні детермінанти оподаткування доходів фізичних осіб. *Світ фінансів*. 2021. Вип. 1 (66). С. 163-173.
56. У Польщі 77% новостворених підприємств належать українцям. *Укрінформ*. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/3891758-u-polsi-77-novostvorenih-pidpriemstv-nalezat-ukraincam.html>
57. Фінанси підприємств : підручник / кер-к авт. кол. і наук. ред. проф. А.М. Поддєрьогін. Київ : КНЕУ, 1999. 384 с.
58. Фопономіка. *Опендатабот*. URL : <https://opendatabot.ua/open/foronomics>

59. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
60. Швабій К.І., Кошук Т.В. Недоліки та обмеження реформування системи оподаткування доходів фізичних осіб в Україні. *Фінанси України*. 2023. № 12. С. 81-97.
61. Швабій К.І. Оподаткування доходів населення: проблеми науки та практики : монографія. Ірпінь : Національний університет ДПС України, 2009. 296 с.
62. Шевчук А. Податкові ризики національної стратегії доходів України. *Світ фінансів*. 2024. Вип. 2 (79). С. 28-40.
63. European tax database. European Commission. URL : https://taxation-customs.ec.europa.eu/online-services/online-services-and-databases-taxation/tedb-taxes-europe-database_en#:~:text=The%20%22Taxes%20in%20Europe%22%20database,is%20free%20for%20all%20users.
64. OpenBudget. URL : <https://openbudget.gov.ua/>
65. Taxes in Europe Database v4. URL: https://ec.europa.eu/taxation_customs/tedb/#/tax-details?taxId=60&versionDate=1704063600&isEuro=true&taxType=PIT
66. Taxation trends in the European Union. European Commission. URL : https://taxation-customs.ec.europa.eu/taxation-1/economic-analysis-taxation/taxation-trends-european-union_en
67. Taxing Wages 2023: Indexation of Labour Taxation and Benefits in OECD Countries. URL : https://www.oecd-ilibrary.org/sites/8c99fa4d-en/1/3/1/2/index.html?itemId=/content/publication/8c99fa4d-en&_csp_=f4d3c57328afb7f1cbd530cb119213be&itemIGO=oecd&itemContentType=book

Додаток А

Ранжування за популярністю типових схем ухилення / оптимізації оподаткування, що використовують суб'єкти малого бізнесу в країнах Європейського Співтовариства [10, с. 116]

Параметри схеми	Країни з найбільшим поширенням
Задекларована робота з незадекларованим елементом (заробітна плата в конверті) та незадекларована зайнятість	25 з 27 країн ЄС
Незадекларована або «фіктивна» самозайнятість	Австрія, Бельгія, Чехія, Німеччина, Іспанія, Франція, Португалія, Словаччина та інші (всього 12 країн)
Робота, яку виконують особи, котрі претендують на соціальну допомогу або зареєстровані як безробітні	Данія, Польща, Чехія, Німеччина, Іспанія, Франція, Португалія, Словаччина та інші (всього 12 країн)
Недоплата / повна зайнятість, задекларована як неповна / фіктивна неповна занятість	Нідерланди, Бельгія, Чехія, Естонія, Латвія, Румунія та інші (всього 11 країн)
Працівники без договорів / відповідної документації	Бельгія, Чехія, Іспанія, Франція, Словенія, Словаччина та інші (всього 11 країн)
Відсутність або заниження відпрацьованого часу	Німеччина, Іспанія, Естонія, Франція, Угорщина, Литва, Польща, Португалія (всього 8 країн)
Недокументована робота	Австрія, Бельгія, Болгарія, Ірландія, Литва, Польща (всього 6 країн)
Нелегальні іммігранти, працевлаштовані на легальній роботі / працюють без дозволів	Кіпр, Німеччина, Іспанія, Хорватія, Португалія (всього 5 країн)

Сектори економіки країн Європейського Співтовариства, де поширені схеми
фіктивної самозайнятості [10, с. 117]

Сектори економіки	Країни ЄС
Будівництво, ремонт	Греція, Італія, Ірландія, Латвія, Нідерланди, Іспанія
Транспорт і дистрибуція	Греція, Ірландія, Латвія, Нідерланди, Іспанія
Бізнес-послуги (бухгалтерський облік, бізнес-консалтинг, канцелярські послуги)	Латвія, Нідерланди, Румунія
Готельно-ресторанний бізнес, туризм	Греція, Іспанія
Сільське господарство	Греція
Інформаційно-довідкові центри	Італія
Роздрібна торгівля	Іспанія
Швейне виробництво, прибирання	Латвія